

IV. FEJEZET.

A TATÁRJÁRÁS ÉS A NYUGOTI HÁBORÚK IDŐSZAKA.

Források. *Kézírónyelvek.* Mint az I. fejezetnél. *Kütfők és monografiák:*

A *tatárjárásról*: Rogerius, *Carmen miserabile super destructione regni Hungariæ temporibus Belæ IV. per Tataros facta*, magyarra fordította Szabó Károly; Spalatói Tamás, I. a III. fejezetnél; Gyárfás, *A jászkúnok története*; Rosty, *Tatárjárás IV. Béla idején*; Szalay László, *A tatárjárás*; Kápolnai, jelentése a muhi csatahelyről, *Századok 1878.*; ezenkívül Wolf, *Geschichte der Mongolen oder Tataren*; Palacky és Wattenbach *közleményei*; Plan Carpin, *Recueil des voyages etc. Babenbergi Frigyesről*: Hormayr T. B. 1811. *Der letzte Babenberger*; Strefleur, 1822, *Die Schlachten an der Leitha*; továbbá Schwammel és Ficker munkája. A *Frangepánokról*: Wenzel G. munkái. A *ceh háborúkról*: Az Ottokár-féle stájer rimés krónika és a német évkönyvek; Palacky, *Geschichte Böhmens*; Szabó Károly, Kun László (Tört. Életrajzok). A *morvamelléki csatának* külön irodalma van; magyar: Schilling, Soós, Bárczay stb.; német: Hormayr, Strefleur, Kriegskunde, Pallas német folyóiratok; Köhler: *Die Schlacht am Marchfeld*, Becker, Busson stb.

A tatárjárás.

A mongolok és a kúnok. A borzasztó katasztrófa, mely Magyarországot a II. Endre halála után trónra lépett IV. Béla király alatt érte, oly nagy volt és hazánk viszonyainak alakulására oly fontos, hogy előzményeivel bővebben kell foglalkoznunk.

A XIII. század elején Chinától északra egy mongol főnök, Dsingisz khán az összes mongol törzseket egyesítvén, ura lőn majd egész Közép-Ázsiának s halálakor fiait a hódításoknak minden irányban való folytatására utasította. Fia és 1227 óta utóda Ogotáj, vagy mint a magyarok nevezték *Oktáj* e rendelkezéshez

képest járt el s unokaöcsesét Batu khánt nyugoti irányban, tehát Európa felé küldé hódítani.

A *mongol sereget* Dsingisz khán kitünően fegyelmezte s e tekintetben a mongolok Európa bármely hadseregét messze felülmúlták; számuk nagy volt s 100,000 főnél kisebb had ritkán indult nagyobb vállalatra; fegyverzetük közt első helyen állott az egy méternél hosszabb, keskeny erős nyíl, melynek kezelésében ügyesebbek voltak, mint akár a magyarok — kik e fegyvert már korántsem tudták oly jól kezelni, mint őseik — akár a kúnok. Vezérek körültekintők, ügyesek, tevékenyek és kegyetlenek valának, akik a háborúból vad emberirtást csináltak. Elöttük a rémület futott, mögöttük a pusztulás, az enyészet járt.

Batu előbb az Ázsia nyugoti részén lakozó néptörzseket küzdötte le és hadai csak 1237-ben jutnak először európai népekkel, az oroszokkal érintkezésbe. Előbb a keleti orosz népeket tiporták el a mongolok seregei, majd dél felé fordulván, 1238-ban a Don és Dnjeper közt tanyázó kúnokat rohanták meg.

Az itt lakó kúnok fejedelme **Kötöny** vagy *Kúthen* volt, kivel a magyarok, mint a novgorodi Msztiszláv ipával és szövetségével, az 1219-ik évi halicsi hadjárat alkalmával ismerkedtek meg. Kötöny és népe vitézül védekezett a mongolok ellen, akikkel már előbb is többször verekedett, de a mongolok megverték, szállásait feldúlták, mire a kúnok, mint hajdan Etelköz feldúlása után a magyarok, nyugat felé szorítva, itt új hazát kellett hogy keressek. A Kárpátok védővonala mögött, tehát Magyarországon, kínálkozott a legelső menedék; ámde itt szervezett állam, erős hatalom vetette meg lábát, a magyar királyság, melynek fegyvereit Kötöny és kúnjai már elégszer érezték. Bárha az ország II. Endre alatt fölötte nyomorult helyzetbe jutott, Kötöny arra még sem gondolhatott, hogy a magyarokat kiszorítva, magának területet foglaljon. Az erőszak helyett tehát a kéréshez folyamodott, követi által arra kérve IV. Béla királyt, hogy őt és népét, összesen mintegy 40,000 főt, országába befogadja, megigérvén, hogy a keresztséget fölveszi és népével együtt a királynak hű alattvalója leend.

Béla király ez időben válságos helyzetben volt. Egyházi és világi urak ellene, mivel a királyság tekintélyét, mely Endre alatt

mélyen sülyedt helyreállítani, az Endre által jogtalanul adományozott, vagy az egyházi és világi urak által jogtalanul bitorolt javakat visszafoglalni igyekezett, gyűlölettel viseltettek s így ellenük valamely támaszra lett volna szüksége; másrészt hírére vette már a rettenetes veszedelemnek, mely az országot a mongolok közeledésével fenyegette s nem volt ereje, eszköze, hogy e veszedelemmel sikeresen szállhasson szembe. 1238.

Ily körülmények közt a király Kötönyt és számos, erős, vitéz, már a mongolok ellenében is kipróbált kún hadát csak örömmel fogadhatta, s készséggel teljesíté a kúnok minden kívánságát. Kötöny és a kún nép ennek folytán az 1239-ik év őszén a Havas- 1239. Alföldön át bejöttek Magyarországba és megkeresztelkedtek; de miután a nomád módon szerte barangoló kúnok a magyarok falvaiban, kertjeiben, szölleiben, veteményeiben sok kárt tettek, sőt helylyelközzel még a magyar asszonyokat és leányokat is elragadozák, s e miatt tömérdek és igazolt panasz tétetett, a király által a Tisza és Duna közt, továbbá a Maros, Kőrös és Temes mentén telepítették le.

E szétosztással azonban a kúnok nem voltak megelégedve, s mivel a rablásról is nehezen tudtak leszokni, a király pedig, aki a kúnokban hathatós segítséget remélvén, őket mindenkép pártolta s nekik kedvezni igyekezett, ez a kúnok és a magyarok közt egyrészt, a magyarok és a király közt másrészt oly gyűlölséget és visszavonást támasztott, hogy a kúnok befogadása az országnak inkább kárára mintsem hasznára vált. Pedig a veszedelem, mely az országot végpusztulással fenyegette, már közeledett.

Az első biztos hírt a mongolok közeledéséről, még a kúnok érkezése előtt, *Julián* dominikánus barát hozta, ki a magyarok őshazájának felkutatására «Nagy-Magyarországon» járt, sőt levelet is hozott Batu khántól, melyben a khán a kúnok elbocsátását és a magyarok meghódolását követelte. Az 1240-ik év karácsony 1240. táján pedig már szerte-rivallt az országban a rémes kiáltás: «*Jón a tatár!*»

Bárha tehát az ország a mongolok, vagy mint a magyarok általában nevezték a «tatárok» jövetele felől idejekorán értesült, a veszély elhárítására igen csekély, vagy semmi előkészület sem történt. A magyar urak nagy része vagy nem hitt, vagy nem akart

1240. hinni a közeledő veszedelemben; gyanúsította mindamellet a kúnokat, hogy ők a tatárok szövetségesei, a kik az országot kikémlelni jöttek; de fegyverkezésre, szervezkedésre alig gondolt valaki.

Egyedül a király, IV. Béla érté meg a közeledő veszély nagyságát és a mit a már érintett kedvezőtlen viszonyok közt a veszedelem elhárítására megtehetett, azt lelkiismeretesen megcselekedte. 1241 január és február havában az orosz határt a Kárpátok mentén maga személyesen megvizsgálta, itt, ép úgy mint Erdélyben a szorosokat, gyepüket kijavíttatta, egész erdőket vágatott le, hogy az ország bejáratait eltorlaszolja; az orosz kapuhoz Dénes nádor alatt védő sereget rendelt, az egész országot fegyverre kelésre hívta föl, megparancsolván, hogy főurak, nemesek, jobbágysok a király első hívó szavára azonnal lóra üljenek és a király táborába gyülekezzenek.

Események a tatárok betörésétől, a sajómelléki csatáig. A mongol vezéreknek szokott hadművelete volt az, hogy az országot, melyet megtámadni akartak, félkör alakban vették körül és hadaikat központiasan egyesítették az ország szívében. E hadászati rendszert alkalmazták Magyarország ellen is.

Batu khán még a mongolok közt is a legügyesebb vezérek közé tartozott, azonkívül oldala mellett volt az öreg, harcokban megöszült Szubutáj, azelőtt Dsingisz khánnak, most Batunak legfőbb tanácsadója; ott voltak Batu testvérei Orda és Sejbán; Dsingisz khánnak unokái Kádán, Büri, Dsagatáj, Búdzsik és még számos híres mongol főnök.

A mongol sereg 1240 december 6-án vette be Kievet s innét Ladoméren át vonult Magyarország ellen. Batu Ladomérről a *fő-sereggel* Halicsnak ment, hogy a vereczkei szoroson át törjön be; vele volt Szubutáj és Sejbán; Orda Lengyelországnak, Krakónak tartott, és a mongol sereg *jobb szárnyát* képezte; a *bal szárnyon* Kádán és Büri a borgói szoroson át Erdélybe tört, míg Búdzsik mint *legszélső balszárny* a töresvári szorosnak tartott.

IV. Béla király 1241 február havában a főpapokat és főurakat tanácskozásra hívta össze Budára. E tanács úgy látszik nem sokat végzett s talán egyetlen eredménye az volt, hogy a Budán tartózkodó Kötöny kún fejedelem e tanács végzéséből márczius elején őrizet alá helyeztetett.

Még együtt volt a tanács, márczius közepe táján, midőn meg- 1241.
érkezett Dénes nádor üzenete: «Jön a tatár! Nagy tömeg fejszés,
a hír szerint 40,000 ember, vágja előtte az utat a torlaszokon át,
melyeket összetörnek, felégetnek és rajtuk oly könnyen törnek át,
mint ha hitvány kóró volna; nem hiszi, hogy képes lenne ellent-
állani!»

Négy nap mulva megérkezett lóhalálában maga a nádor és
jelenté a királynak, hogy *márczius 12-én* a tatárokkal **Vereczkénél** Vereczke.
a kapuban megütközött, s miután majd minden emberét nyíllal,
karddal leölték, ő maga csak néhány hívével volt képes menekülni.

Béla király a még Budán levő főpapokat és főurakat haza-
küldte, hogy siessenek fegyvereseikkel vissza s az összes magyar
hadak gyülekező helyéül **Pestet** tűzte ki, ezt futárokkal az ország
minden megyéjében kihirdetvén. Felparancsolta azután a kúnokat,
Pestre rendelte az Esztergomnál és Fehérvárnál már összegyüle-
kezett hadakat, és sürgősen segítségül hívta Frigyes osztrák her-
ceget is.

A mongol sereg főcsapata csak lassan bocsátkozott le Mun-
kácsnál az országba, de Batu testvére Sejbán, 10,000 lovassal
nádor nyomában volt és *márczius 15-én* előcsapatai már Pest
körül cirikáltak, ölték, gyűjtogattak. A mongol csapat egy része
márczius 17-én megrohanta **Váczot**, feldúlta s az oda menekült Vácz
népet irgalmatlanul felkoncizolta.

A pesti táborban ezalatt gyülekeztek a hadak. Ott volt már
Ugron kalocsai érsek is, a ki folyton nógatta a királyt, törne ki a
tatárookra. De a király, hadait részleges vereségnek kitenni nem
akarván, a kitörést meg nem engedte. A türelmetlen érsek azon-
ban *márczius 17-én* a tilalom ellenére kitört és a **Pest** körüli mon- Pest
goloikat megtámadta. Ezek egy ingovány felé hátráltak s könnyű lo-
vaikkal akadály nélkül áthatoltak az ingoványon, de Ugron érsek,
midőn hevesen utánnuk rohant, nehéz fegyvereseivel együtt besü-
pedt az ingoványba, mire a csapatot a tatárok körülfogták s nyílaik-
kal megsemmisítették. Ugron csak kevesedmagával tudott a táborba
visszajutni.

Megérkezett **Kálmán** herceg is Dalmáciából és **Frigyes**
herceg Ausztriából. Ez utóbbi, mintha csak valami ünnepélyre
jött volna, csak kíséretével és fegyvertelenül jelent meg. Másnap

1241. fegyvert szerezvén, ő is kitört mint Ugron érsek, de több szerencsével, mert két tatárt mégis levágott.

E közben híre ment a vitézek és a nép között, hogy a tatárok is csak kúnok, aminthogy a mongolok török elemei a kún nyelvet beszélték is. Ez a kúnok elleni gyűlöletet egyszerre fellobogtatta, s midőn egyik-másik elkiáltotta: «Haljon meg az áruló Kötöny!» evvel a tömeg szenvedélyének irány volt adva. A tömeg körülfogta a házat, ahol Kötöny és társai letartóztatva voltak, betört és a kún vezéreket hősieles ellenállás után megölte.

Frigyes osztrák herczeg, a ki pedig a harczias nevet viselte, a magyarokkal szemben itt is, mint előbb és később sokszor, gyalázatosan viselkedett; nem elég hogy ő, a ki 30,000 fegyverest lett volna képes kiállítani, egyedül jött, de sőt még a kúnok elleni zavargásokba is belevegyült, a vitézeket a kúnok ellen ingerelvén; már pedig a kún vezérek megöletése a legnagyobb és legveszedelmesebb következményekkel járó ballépés volt, melyet ily válságos időben elkövetni lehetett. Kötöny halála után, mint a ki dolgát jól végezte s mivel két tatárt levágott, nagy hőstettekét vitt véghez, Frigyes — azon ürügy alatt, hogy fegyvereseit összeszedi — visszatért Ausztriába.

A kún vezérek megöletése hamar megboszúlta magát. A kúnok ugyanis a király parancsa folytán minden irányból ép gyülekezőben voltak Pest felé, midőn Kötöny fejedelem és társai meggyilkolásának hírét vették. Megdöbbenve a nem várt hír fölött, egy ideig tanácstalanul állottak, midőn a magyar parasztok — kik a kún fejedelem megöletését szintén megtudták — azt vélvén, ez a jel a gyűlölt kúnok kiirtására, a szállongó kún csapatokat meghrohanták. Ez döntött. A kúnok elkeseredetten neki rontottak a parasztságnak, majd a magyarságnak általában s versenyt dúltak a tatárokkal. Megrohanták Bölcs csanádi püspöknek Pestre siető hadát és szétverték, majd átvágtak Erdőd vidékén a Dunán, feldúlták, kipusztították az ország nagy részét s végül a Száván át Bolgárországba mentek.

A magyarok pedig, a kik 40,000 jeles kún vitézt nyerhettek volna segítségül a mongolok elleni harczban, még örülhettek, hogy a kúnok nem állanak teljesen a mongolok mellé s hogy az országból kimentek.

Mint a csanádi püspök, úgy a többi elkésve gyülekező urak 1241. is szerencsétlenségbe jutottak, mert vagy a feldühödt kúnok, vagy a mongolok kezeibe estek. Különösen megemlítendő **Ostfia Benedek** nagyváradai püspök, a ki Pestre való útjában meghallván, hogy a tatárok Egert feldúlták, a káptalant és a népet lemészárolták és a kincseket elvitték, **Both** ispánnal **Egernek** tartott, azon szándékkal, hogy az ott dülő tatár csapatot rajtaütéssel megtámadja. De a mongolok már készen várták őket, s mivel számuk a magyarokénál kisebb volt, számos vezetéklövkéből, melyekre felöltöztetett *szalmabábokat* ültettek, néhány ember vezetése alatt egy külön tartalék csapatot alkottak, mely egy domb mögött fejlődve olykép állott föl, hogy a magyarokat a rohamnál oldalban fenyegetse. Midőn Both ispán a tatárokkal összecsapott, ezek rögtön megfordultak és ama domb felé vágatván, az utánna rohanó ispánt csakugyan félrevezették; mert Both, nehogy magát oldaltámadásnak kitegye, szintén megfordult és hanyatt-homlok rohant vissza. A tatárok most utána iramodtak és a váradiak legnagyobb részét levágták. A püspök Váradra menekült vissza.

Béla király aggódó szívvel látta és hallotta a történeteket, de nem volt módjában segíteni. Maga sem jeles hadvezér nem volt, sem nem birt az erély ama kíméletlenségével, mely ily vészes időkben egyedül képes arra, hogy a dolgokat kedvező irányba terelje. Kötöny megöletett, Frigyes megszökött, s így kivüle harcban tapasztalt ember még csak kettő volt: Kálmán herceg és Ugron érsek. Ámde Kálmán gyöngé, erélytelen ember volt, ki mindig szerényen félre állott, ha mások előtérbe tolokodtak, s így a döntő befolyást a bár tapasztalt, vitéz, de heves, erőszakos és türelmetlen Ugron érsek gyakorolta.

A király még várni akart Frigyes hadaira; de Ugron végre is kivitte, hogy a magyar sereg *márczius 23-ika* körül Pestről kiindult. Miután a tatárok mindenütt hátráltak a magyarok előtt, a király legalább a menetet kitelhetőleg lassította, hogy még minél többen csatlakozhassanak. Frigyesre azonban hiába várt, ez babérait megelégette és honn maradt; fájlalta a király a kúnok távollétét is, hisz ép azért becézgette őket, hogy most, a válságos pillanatban segélyére legyenek; de azok már túl voltak a Dunán.

1241. Miután a tatárok a Sajó felé hátráltak, a király serege Hevesen, Borsódon át követte őket.

A sajómelléki (mohi) csata 1241 április 12-én.

A mongol fővezér idejekorán megtudta, hogy a magyar sereg megindult, s míg Sejbánnak a fokozatos hátrálást parancsolta meg, egyszersemind összegyűjté a szertekalandozó tatár hadakat, melyek az országot dúlták.

A mongolok számára nézve az adatok fölötte különbözők; a szélsőségek, az orosz források, melyek Batu seregét 500,000 főre teszik és Pauler, a ki 60,000-re szállítja le. Bizonyos, hogy a fél-millió csak rémület sugallta túlzás; de bizonyos az is, hogy a Magyarországot támadással fenyegető mongol sereg száma igen nagy volt s hogy az a magyarok által fegyverre hívható erőket messze fölülmúlta. Csakis a nagy szám magyarázza meg az általános rémületet, mely a királyt és az országot a mongolok jöttének pusztá hírére eltöltötte; egy ellenséges sereg, melynél az ország nagyobb, erősebbet tud kiállítani, ily rémületet nem kelthet s nem indokolja a rendkívüli rendszabályokat, pl. a kúnok befogadását, az ország határainak védhető állapotba helyezését, a nemzet összes fegyveres erőinek harciba szolítását, idegen segítség kérelmezését stb., melyeket Béla király foganatosított. Mi ezen okokból, továbbá a sajómelléki csata harcászati részleteiből, a Batu alatt Magyarországba tényleg betört mongol sereg létszámát 120,000 főre becsüljük, mely számból a sajómelléki csatában mintegy 100,000 fő vehetett részt. A szárnyhadak közül az Orda alatt állót 60—70,000, az erdélyi hadakat pedig 30—40,000 s így Batu khán összes erejét mintegy 220—240,000 főre menőnek hiszszük.

IV. Béla király magyar serege, melylyel Batu khán ellen megindult, mintegy 65,000 fő volt.

A mongol hadak a Sajó, a Tisza és a Hernád folyók által befogott erdős, cserjés területen gyülekeztek s ott több csoportban táboroztak. A Sajó folyó ugyan posványos vala s rajta a Hernád befolyásától a Tiszáig csak egy szilárd híd volt, Nagy-Csécsnél, de az átgázolást mégis több helyen megengedte; így Girincsnél és Kis-Csécsnél, mely helységek közelében a Sajó jobb partja is erdős, cserjés vala.

Sajómellék
(Mohi pusztá).

A magyar sereg a Sajó jobb partján, egy csekély emelkedésű

1241. terephullámon, a Mohi pusztán, ütött táborn. A király nyilván nem sokat bizott erejében; erre mutat legalább a táborhely megválasztása, mely körültekintést engedett s fejlődés esetén az egyik szárnynak a Sajóhoz való megtámasztását lehetővé tette, még inkább pedig a táborozás módja. Míg ugyanis a szekérvár közönséges viszonyok közt csak a fegyvertelenek, a málya és a sereg élelmi készleteinek biztosítására szokott használtatni, védelemre pedig csak a legritkább esetben — vesztett ütközet után, ha elvonulásra nincs mód, — a király ez alkalommal az *egész sereget*, s még a *csata előtt* szekérvárral veszi körül, a minek más célja nem lehetett, mint hogy a sereget a mongolok váratlan támadásai ellen megvédelmezze. De még ez is, a mi már magában véve hátrányos, czélszerűtlenül rendeztetett; «összevonulának pedig tehát mindnyájan, mint valami szűk akolban, köröskörül állítva szekereiket és pajzsaikat, hogy táborukat megerősítsék. Úgy össze valának pedig sátraik zsúfolva s azoknak kötelei úgy egymáshoz voltak kötözve, és bonyolítva, hogy az út teljességgel be vala hálózva, s nem lehet a táborban járni-kelni, hanem mindnyájan mint valami hálóba valának szorítva». Így mondja Spalatói Tamás s igen helyes azon hozzáfűzött megjegyzése, hogy a szűk sikátorok, az elállt, kötelekkel járhatatlanná tett utak, a magyarságnak, mint lovasságnak kivonulását, harcra való fejlődését fölötte megnehezíté és a magyarok veszedelmének főokai közé tartozik.

Batu khán rögtön észrevette a magyarok e hibáját s látta, hogy a harc, melyet a nehéz fegyverzetű, vitézségéről híres magyar sereggel vívni fog, könnyebb lesz mint gondolta. «Sok a magyar — mondá — de kezünkben van; rosszul, nyáj módjára vezetik, mint a birkák, szűk akolba zárták magukat».

A mongol fővezér a támadást az *ápril 11-ére* következő éjjelre tervezte, még pedig olyképen, hogy Sejbán a hídon, ő maga pedig a főcsapattal a girincsi és kis-csécsi gázlókon átkel, a magyar sereget bekeríti, meglepi s miután a fejlődésben és erő kifejtésben gátolva van, részenkint megveri.

Azonban kevésbe múlt, hogy a dolog másképen nem ütött ki. Egy orosz szökevény ugyanis elárulta a mongolok szándékát, tudatván Béla királylyal, hogy a tatárok az éjjel a folyón át fognak kelni; «legyetek tehát óvatosak — mondá — hogy véletlenül

és rögtön rátok ne rohanjanak». A király e jelentés folytán résen 1241.
volt s **Kálmán** herceg hadát készütségbe helyezvén, azt, midőn a híd mellé állított őrségtől a tatárok átkelésének megkezdéséről hírt vett, azonnal a hidhoz rendelé; **Ugron** érsek, ki viadalra mindig kész volt, önként követte a herceget. **Kálmán** és **Ugron** megrohanták az átkelő tatárokat s azok egy részét leölvén, más részét a hidon át, vagy a folyóba szorítván, a jobb partot az ellenségtől megtisztíták. **Kálmán** herceg a hidat most egy erős magyar csapattal megszállatván, a hadak diadallal tértek a táborba vissza s további harc lehetőségére nem is gondolván, fegyvereiket letéve, nyugodni tértek.

Ez pedig nagy hiba volt, mert a hídra intézett támadás csak tüntetés vala, hogy a magyarok figyelmét a gázlóktól elvonja; bár erre alig volt szükség, mert a magyarok a gázlókról mit sem tudtak, és a Sajóvonal megfigyelését is hanyag módon elmulasztották.

Míg tehát a magyarok nyugodni tértek, **Batu** és **Szubutáj** a mongol sereg zömét a girincsi és kis-csészi gázlókon a legnagyobb esendben átvezették; midőn pedig a gázlókon való átkelés megzavarásától többé már tartani nem kellett, **Sejbán** a hidat is újból megtámadtatta, a híd magyar őrségét 7 katapulta által is lövetvén.

Midőn hajnal felé a híd újabb megtámadásáról a magyar tábor értesült, csak **Kálmán** herceg és **Ugron** érsek valának ébren, a kik a kéznél levő vitézekkel újból a hidhoz siettek. Ámde már sokkal több volt a tatár a hídnál, semhogy a maroknyi haddal visszavetni lehetett volna, kelet és dél felé pedig már láthatók valának a mongolok hosszú sorai, a mint **Sajó-Szögedtől** **Sajó-Szakáld** felé a magyar tábor bekerítésére felvonultak. **Kálmán** és **Ugron** a táborba visszaszorítottak.

Nagy volt most a rémület a táborban, melyet a tolongás, a czéltalan futkosás csak növelt. A had egy része azonban mégis fölkészült és **Kálmán** herceg, **Ugron** érsek és **Jakab** a templomos vitézek mestere, e had élére állva újból neki rohantak a mongoloknak, hogy a többieknek a sorakozásra, a fejlődésre, időt és teret szerezzenek. **Ugron** heves támadása, melyet társai hősiezen támogattak, meg is hozta a kívánt eredményt; a mongolok hátráltak, a kör mindinkább tágult. Ekkor **Batu** khán maga személyesen állott a hátrálók elé és őket a harcza való visszatérésre kényszerítette; majd közbeléptek **Szubutáj** csapatai is, míg a magyarok sorai fogy-

1241. tak. Kálmán és Ugron megsebesültek, Jakab mester vitézeivel együtt már elesett, és a magyar táborból még sem jött támogatás, segítség.

Ennek oka az volt, hogy a táborban levő magyarok, a tábort körülfogva látván, teljesen fejüket vesztették; a záporként hulló nyilak meggátolták a sorakozást, a lovasok a holtakban, a sátorok köteleiben elbotlottak, majd a tüzes nyilak által fölgújtott sátorok égni kezdtek, s rémület, iszonyat uralkodott. És nem volt egy erős kezű vezér, a ki e tömkeleget rendezni, fejlődésre bírni, az ellenségre vezetni képes lett volna. A király, az egyedüli, a kinek szava és példája még hatott volna, legkevésbé volt erre alkalmas.

Amidőn pedig végre még Kálmán herczeg és Ugron is a táborba szorítottak vissza, mindenek feje és szíve fölött csak egy gondolat uralkodott: *a menekülés*. Ahol a mongolok soraiban egy kis rés nyílt, a hol ritkábban állottak, mindenütt egy-egy menekülő csapat vágatott neki, hogy a vonalat áttörvén, életét megmentse; sokaknak sikerült, még többnek nem. E menekülést nagy mértékben elősegítette a mongolok azon szokása, hogy a végső kétségbeeséssel küzdőknek a menekülésre egérutat nyitnak; ennek célja az, hogy a gyöngébb szívűeknek — és ezek száma minden öldöklő csatában nagy — módot nyújtsanak a csatátér elhagyására; ezáltal a visszamaradó küzdők száma tetemesen lepad s a győzelem annál könnyebben vívható ki. De a menekülők is csak ideiglenesen menekülnek, mert a mongolok az üldözésnél kitarító lovaikkal azok legnagyobb részét elérik, s a kimerülteket ekkor ellenállás, tehát harc nélkül kaszabolják le. Most is nyitottak tehát egy részt a pesti országút irányában s a magyarok — sajnos — tömegesen vették ezt igénybe; nem az ellenségre rontottak, nem a bajtársak segítségére siettek, hanem neki estek a nyílásnak, hogy meneküljenek.

Batu khán azt hitte, Béla király is erre fog menekülni, s őt nem szándékozott elbocsátani; de a király hívei őt szerencsére nem erre, hanem északnyugotra, a Bükk hegység felé vágták keresztül. Dénes főlovászmester, Mahálfia Detre, Pok Móricz, az Ákos nemzetségbeli Ernye, Ivánka fia András, a Forgáchok öse, szerencsésen kivágták a királyt, és lovaikat átadva, menekülését lehetővé tették. A sebesült Kálmán herczeg is elmenekült; de vitéz

bajtársa, Ugron érsek, Mátyás esztergomi érsek, Gergely győri 1241. püspök a menekülés alkalmával a Heő patak mocsaraiba szorítottak és ott veszték el. Nagy volt a veszteség, melyet a magyarok magában a csatában szenvedtek és a 10,000 fő, melyet följegyezve találunk, bizonyára nem túlzott; de azok száma, a kik az üldözés folyamán veszték el, mely az éj beálltaig tartott, bizonyára sokszorosan nagyobb volt.

De a mongolok is drágán fizették meg a győzelmet, s mondják, hogy Batu khán hajlandó lett volna visszafordulni, ha Szubutáj őt a hadjárat folytatására nem ösztönzi. Folyt tehát az irtó háború tovább és a mongolok hada hömpölygött a véres hullák tömegein át Pest felé.

Pestet a magyarok megpróbálták védeni, de ez csak két Pest. napig sikerült; harmadnapra a mongolok a várost bevették s a lakosságot és a menekülteket ezerszámra leölvén, a Duna hajjai vértől piroslottak. A várost ezután porrá égették.

A mongol szárnyhadak támadása. A mongolok *bal-szárny* hadai Erdélyben márczius 31-én léptek magyar földre.

Büdzsik a törzsvári szoroson át nyomult a Barcaságba és Salamon fia Pózsa vajda hadát szétvervén, ápril 5-én **Küküllő-várt**, ápril 11-én pedig **Nagyszebent** vette be, mindenütt irtóztató öldöklést vívén véghez. További útjában bevette és feldúlta **Gyula-Fehérvárt** s ápril vége felé már Magyarországon a Maros vidékét dúlta. Küküllővár. Nagyszeben. Gyula-Fehérvár.

A borgói szoroson betörő *Kádán* előhada előbb a radnai németek elől meghátrált, de midőn azok diadaluk fölött elbizakodva visszatérének, a mongolok hirtelen **Radna** előtt termettek, és a németek megadták magukat. Kádán 600 fegyveres németet, a kik a mongolokat kalauzolják, seregébe osztott és azután **Beszterczét** dúlta föl, hol 6000 ember esett a vérszomj áldozatául; majd bevette és feldúlta Kádán **Kolozsvárt**, honnét a mongol had szintén Magyarországra, és pedig Váradnak tartott. Radna. Besztercze. Kolozsvár.

Ápril 15-én értek Kádán hadai **Nagyvárad** alá és a várost felgyújták, kirabolták; a várost előbb nem bántották, de midőn a váradiak már majdnem biztosan érzék magukat, a várost és a várat hirtelen megrohanták, a várat néhány nap alatt bevették, és oly minden fogalmat meghaladó öldöklést vittek véghez, hogy jóformán

1211. csak a büzhödt hullák által előidézett betegség üzte őket tovább. Nagyváradról Kádán a Kőrös mellett haladva, hasonló kegyetlenséggel feldúlta Tamáshidát és felkoncizolta a Kőrös mocsarai közt egy szigetre menekült, Ágya helység népét és az oda menekülteket.
- Tamáshida. Ágya.
- Kádán és Búdzsik hadai Csanádnál egyesültek, feldúlták Pereget, hova 70 falu népe menekült, kik mind ott veszttek, és Egrest s onnét szétterjeszkedve e vidéken maradtak.
- Pereg. Egres.

A mongol *jobbszárny*, melyet *Orda* vezetett, bevette Krakót, megverte Liegnitznél az egyesült lengyel hadakat, s Lengyelországot, Sziléziát, Morvaországot végig dülva, ápril vége felé, a hrozinkai szoroson át tört be Magyarországra. A mongol had a Vág völgyén lefelé húzódva, elpusztított mindent a Dunáig. E vidéken azonban az erősebb várak, így Trencsén, melyet Szoboszló fia Bagomér, a ki a sajómelléki csatából menekült ide, vitézül védett, továbbá Nyitra, melyet a nyitrai polgárság és a bemene-
 kült nép védett meg, hasonlóképp Pozsony is, daczoltak a tatárral, s ezek ellen a mongolok semmit sem bírtak tenni. Komáromot hozzáférhetlen természeti fekvése óvta meg; a tatárok meg se közelíthették.

A mongolok dunántuli hadjárata. A nyár folyamán a mongol hadak kifosztották, feldúlták, legyilkolták az egész országot, mely a Kárpátoktól egész a Dunáig egy nagy temetőhöz hasonlított; a Dunán azonban nem volt bátorságuk tutajokon vagy tömlőkön átkelni és a Duna befagyására vártak.

Sajnos, a mi rég nem történt, a Duna ez évben már Karácsonkor befagyott; mintha az isteni gondviselés Magyarország vesztét határozta volna el.

A mongol fővezérlet a Dunántúl elpusztításával és Béla király üldözésével Kádán hadtestét bizta meg. Ez a Duna jegét kipróbálandó tömérdek lovat és szarvasmarhát hajtattott Pest mellett a Duna partjára s ott őrizetlen hagyván, visszavonult; a magyarok azt vélvén, hogy a tatárok végleg eltávoztak, átjöttek a Dunán és a marhákat átvitték. Kádán most már látta, hogy a Duna jegén bátran átkelhet és hadaival csakhamar előzönlötte a Duna jobbparti vidékét. Pál országbíró, ki a Dunavonal védelmével volt megbízva, csak annyi időt nyerhetett, hogy a lakosság elmenekülhetett.

Kádán előbb **Buda** várát foglalta el és égette föl, majd ostrom **Buda**. alá fogta «az ország legkiválóbb városát» **Esztergomot**, hol tömér- **Esztergom**. dek úr és nép gyülekezett össze. A tatárok 30 hajító-gépet állítottak föl a város ellen, melyek éjjel-nappal szórták a köveket. Erre az esztergomiak felgyújták a külvárosokat, elpusztítván minden értékes holmit. A tatárok erre faczölöpökkel körülfozták a várost, hogy senki ki ne menekülhessen és azután rohammal bevévén, mindenkit legyilkolának; a legyilkoltak közt volt 300 úri nő, kik egy erős házban voltak, s szintén hiába esdeklének kegyelemért. A vár azonban, melyet a spanyol Simon ispán védett, daczolt az ostrommal, és megmenekült. **Székesfehérvár**, hova **Székesfehérvár**. most Kádán ment, mocsaras környéke által szabadult meg. A tatárok tovább mentek, hogy Béla királyt, a ki a nemtelen osztrák Frigyes által történt gyalázatos kifosztása után a Dunántúlra, majd Zágrábba, hol a hős Kálmán herceg a sajomelléki csatában nyert sebeiben meghalt, menekült, tovább üldözzék. A szerencsétlen király *1242 elején* tovább ment Spalatoba, innét pedig, midőn Kádán hada ide is követte, Trauba. A mongolok Spalatóig mentek, majd ostrom alá fogták **Klissa** várát, hol Béla király **Klissa**. Spalatóból menet rövid ideig tartózkodott volt, midőn pedig hallák, hogy a magyar király **Trauban** van, oda nyargaltak. Már Trauban **Trau**. sem volt tehát biztosságban a király s ép tovább akart tengeren a szigetekre menekülni, midőn az Isten irgalmassága Magyarországot végre megszanva, a tatárok hadait megfordítá.

1241 december 11-én meghalt ugyanis Ogotaj nagy khán, és Batu, a ki igényt tartott a trónöröklésre, elhatározá, hogy igényeit érvényesítendő, hadaival visszatér. Márzeius közepe táján kezdte meg a mongol sereg visszavonultát, e közben oly vidékeket keresvén, melyeket még fel nem dült, hogy élelmezését biztosítsa. A foglyokat útközben, a mint terhükre váltak ezerszámra ölték le. Majd a nyár végéig tartott, míg a mongol hadak az országot teljesen kiűritették.

Az osztrák háború.

Az 1242-ik évi hadjárat. Midőn IV. Béla király a sajomelléki csata után **Frigyes** osztrák herceghez menekült, ez a **1242**.

1242. szerencsétlenségéből üzleti tőkét verve, Bélától, az osztrákok által korábban fizetett sarcok visszatérítésekep 10,000 márka ezüst fizetését követelte; a király átadta neki minden pénzét, ékszereit, drágaságait. Frigyes azonban ezt csak 2000 márkába vevén át, a hátralék biztosítására Moson, Sopron és Locsmánd megyék átadását követelte. Midőn pedig a szerencsétlen magyar királyt ily ocsmány módon kifosztotta, kirabolta, kitaszítá ismét a bujdosásba. Béla távozása után Frigyes megszállotta a három megyét, azonfelül Győr várát, melyet azonban a magyarok visszavettek. E kudarczot a galád fejedelem a határszélek pusztítása és a hozzá menekült magyar urak kifosztása által boszúlta meg.

A tatárok kivonulása után 1242 nyarán Frigyes újból felhasználta a kedvező alkalmat, hogy a borzasztó csapást ért ország testéről még egy foszlányt letéphessen. Betört tehát Pozsony-megyébe s előbb a mongoloktól ment vidéket dúlta, azután Pozsonyt szándékozott hatalmába ejteni. De Huntpázmán Tamás unokái, Kozma és Eszellős (Achilles) ispánok, mindketten a sajmelléki csata sebesültjei, vitézül ellenálltak, és az osztrák rablókat visszavervén, Pozsonyt és a végeket megmentették.

Béla királynak az országba visszatérével, Achilles Pozsonytól a Duna balpartján betört Ausztriába és egész Bécsig pusztított; Kőszeg. a jobb parton pedig a magyarok visszavették Kőszeget, majd Sopron. maga a király ostrom alá fogta Sopront. Frigyes ekkor nagy hadat gyűjtött és rövid időre az osztrák és a magyar sereg szemben állott a Lajtánál. De mivel Frigyes a három elfoglalt vármegyét visszabocsátotta, a hadjárat csata nélkül, békekötéssel ért véget.

1246. **Az 1246-ik évi hadjárat.** Az elhatalmasodott Frigyes négy év múlva újból Magyarországra támadt. Az ország azonban most már némileg felocsúdott a tatárjárás okozta benuulásából és Béla király most el volt határozva, hogy galád szomszédjával leszámol.

Míg a határt Rátót Loránt soproni ispán védelmezte, a király sereget gyűjtött, melyhez a visszafogadott kunok fejedelme és Rásztiszláv orosz herczeg, Béla veje, is csapatokat hoztak. A magyarok és szövetségeseik azután a fővezérré kinevezett Rátót Németujhely. Loránt vezérlete alatt Németujhelynél gyülekeztek; oda jött Frigyes is.

Junius 15-én reggel Rásztiszláv herczeg, a magyarok elővéde, 1246. átkelt a Lajtán, s megtámadta az osztrákoknak **Lichtenstein** Henrik által vezetett előhadát. Itt volt maga Frigyes herczeg is, a ki mindjárt az első összezapásnál lováról, valószínűleg Rásztiszláv egy vitéze által (nem, mint eddig tévesen hitték, *Frangepán Bertalan* által), leszúratott és az orosz-magyar lovasok által összetapostatott. A szerencse azonban ennek daczára a németeknek kedvezett, s a csatát már meg is nyerték, midőn Frigyes haláláról értesültek. Erre a harcz félbeszakadt, és maga a hadjárat is véget ért.

Béla király és az ország e csatában legálnokabb, leggonoszabb ellenségétől megszabadult.

A dalmát háború.

Az 1243-ik évi hadjárat. Mint Ausztria, úgy Velenceze 1243. is sietett Magyarország veszedelméből hasznot vonni. 1243 május vége felé **Zeno Renier** parancsnoksága alatt 40 velencei hajó jelent meg **Zára** előtt, hogy az elpártolt várost Velenceze hűségére vissza- Zára. vezesse. A magyarok **Türje Dénes** bán, most már Szlávonია herczege, alatt siettek segítségükre.

A velencei hajóhad *junius 5-én* elszakította a zárai kikötőt elzáró lánczot és csapatai most **Michiel János** zárai gróf parancsnoksága alatt partra szállottak. Míg a hajók a várost a tenger felől megtámadták, a kiszállt csapatok a szárazföldön köteleket vontak, hogy a magyar 5000 főnyi lovasság őket meg ne támadhassa. A városban benn volt maga **Dénes bán** és buzdította a záraiakat; ezek jól tartották magukat, s már kint a lovasság is támadni kezdett, midőn **Dénes bán** megsebesülése, a záraiak bátorságát egyszerre lelohasztotta. A velenceziek betörték most a tengeri kaput, megmászták a falakat és benyomúltak a városba, melyből a zárai polgárok nagy része kimenekült a magyar sereghez, majd pedig a közeli **Nonába** vonult.

A velencezések most **Nonát** támadták meg, de a magyar **Nona**. lovasság **Miklós** fia **Becsend** alatt őket visszaverte; megtámadta **Zárát** is, de a hajóhad által támogatott velencezieket onnét kivetnie nem sikerült.

124. **Az 1244-ik évi hadjárat.** A zárai háborúval majdnem egyidőben Spalato és Trau közt támadt háború, melyben a két város egymással változó szerencsével hadakozott. A trauiak végre, a kik Béla királyt a tatárjáráskor oly híven oltalmazták, a királyhoz fordultak oltalomért. A király megbízta Dénes bánt, ki sebéből már kiépült, hogy a két város közti küzdelemnek vessen véget. Bárha a spatatóiak követeik által magukat mentegették, Dénes bán hadai *julius 12-én* megtámadták Spalatót. A város magát erősen védelmezte, de Dénes a várost a trauiak tanácsára nyugot felől támadta meg, a falon rést ütött, s a magyarok berohantak a városba. Miután a spatatóiak most a belvárosba vonultak vissza, Dénes a külvárost felgyújtotta, mire a belváros is tüzet fogott, és a spatatóiak kénytelenek voltak békét kérni. A város hűséget esküdött, 600 márka ezüst birságot fizetett és kezeseket adott.
- Velenczével Béla király szintén békét kötött, Zárát neki átengedvén; erre a Nonába menekültek is visszatértek a városba.

A halicsi háború 1249-ben.

1249. Csernigovi Mihájlovics Rásztiszláv, Béla király veje, már 1245-ben megtámadta Danilót Halicsban, melynek birtokára vágyott s bár akkor is segíté egy magyar had, vállalata nem sikerült. 1249-ben újból szerencsét akart próbálni és sikerült kieszközölnie a magyar királynál, hogy őt egy magyar sereg támogassa.
- A magyar hadat ugyanazon Füle ispán, most bán, vezette, a ki Halicsért már 1219-ben novgorodi Misztiszláv és Kötöny kún vezér ellen küzdött; kapott Rásztiszláv ezenkívül lengyel segítséget is, sógorától Boleszlávtól és sokan csatlakoztak hozzá a halicsiak közül is.
- Jároszláv. Rásztiszláv Przemyslt mellözve, hadát Jároszláv alá vezette, és a várost ostrom alá fogta. Már hosszabb ideig folyt az ostrom, midőn végre Dániló fölmentő sereggel közeledett.
- Augusztus 17-én Dániló halicsi, lengyel, litván és kún csapatokból álló serege átgázolt a Szánon és az ostromlók ellen csatarendben fölvonult. Rásztiszláv gyalogságát az ostromszerek védelmére visszahagyván, lovas hadaival elébe ment. Dániló a magya-

rokkal, testvére Vaszilko a lengyelekkel ütközött meg. Az első 1249. összecsapás heves volt ugyan, de eredményre nem vezetett. A második összecsapásnál azonban a magyarok sorai rendetlenségbe jutottak, minek folytán visszaverettek; velük a lengyelek is. Füle bán fogságba esett és Dániló öt válogatott kinzások közt megölette. Rásztisztalv elmenekült ugyan, de Galicziára való törekvései evvel véget értek.

Béla király egyébiránt Dánilóval kibékült, mire Leo fia a király Constancia nevű leányát nőül vette.

Béla király háborúi Ausztria birtokáért.

Frigyes osztrák herczegnek a németujhelyi csatában bekövetkezett halálával, miután *Frigyes*, az *utolsó Babenbergi*, fiörökös nélkül halt el, birtokai, nevezetesen *Ausztria* és *Styria*, gazdátlanul maradtak. E két tartomány német jog szerint visszaszállott a birodalomra, tehát a császárra; ámde a pápa, a ki a császárral háborúskodott, nem szívesen látta volna a császár hatalmának gyarapodását és így IV. Béla magyar király azon szándékát, hogy a két tartományt magának megszerezze, kezdetben pártolta. Később azonban a pápa *Frigyes* herczeg unokahugának, *Babenbergi Gertrudnak* férjét, *Badeni Herman* grófot vette pártfogásába, másrészt pedig a tartományoknak a cseh **Ottokárban**, ki hogy a tartományokat megnyerje *Frigyes* özvegy nővérét, *Babenbergi Margitot*, a ki pedig még egyszer oly idős volt mint ő, nőül vette, új követelője támadt. Ebből természetesen Béla és *Ottokár* közt összeütközés támadt, mely hosszadalmas, Béla utódjaira is kiterjedő harczokat eredményezett,

A küzdelem Béla és *Ottokár* közt ugyan tényleg csak 1252-ben indult meg, de már az 1250-ik évi háború is a tartományok megszerzését előkészítő vállalat volt.

Az 1250-ik évi hadjárat. Osztrák és stájer urak, hírneves vitézek, de erőszakos rablók, *Frigyes* herczeg méltó tanítványai, köztük különösen **Preussel Wernhard**, a tartományok gazdátlan állapotát fölhasználták, hogy saját szakállukra háborút viseljenek és Magyarország nyugoti részeit dűlják. 1250.

1250. IV. Béla király e merészségen fölindult s hogy a szomszédoknak a magyar királyság még mindig törhetetlen erejét és hatalmát megmutassa, nagy sereggel indult Ausztria ellen. 1250 *junius* havában tört be a magyar sereg és Ausztriát Bécs-től le egész Semmeringig feldúlta, mi közben a kúnok a Pottenstein melletti **Kis-Mária-Zell**t is fölégették. Preussel Wernhard megvert több kisebb magyar hadakat, de *Ákos Ernye* őt magát **Himberg** mellett leverte és lováról leszurta. Sokan a német urak közül a Pittentől délre fekvő **Kirchschlag** várba menekültek; a magyarok ostrom alá fogták a várat, és **Keményfia Lőrincz** azt elfoglalta. Béla király azután hadaival visszatért Magyarországra.

Mária-Zell.

Himberg.

Kirchschlag.

1252. **Az 1252-ik évi hadjárat.** Ottokár az osztrák és stájer urak közül mind többet hajlítván a maga pártjára, úgy Ausztriában, mint Styriában mindinkább tért foglalt, a nélkül, hogy erre akár a pápától, akár a császártól felhatalmazása lett volna. Béla király, a ki ép ez időben Badeni Hermann özvegyétől, Babenbergi Gertrudtól Ottokár ellen segítségül hivatott, elhatározta, hogy Ausztriát elfoglalja és Gertrudot a halicsi Dániló harmadik fiával, **Román** herczeggel összeházasítván, Ausztriának Román személyében tőle függő hercezet ad.

A magyar király 1252 *junius* havában Pozsonyból indult ki az Ausztria elleni hadjáratra és Bécs felé menetelt; útközben **Stadlaunál** két hétig táborozott, s innét jártak hadai szerteszét; a kúnok még Morvaország egy részét is elpusztíták. A magyar sereg ezután a Duna jobb partjára átkelven, elfoglalta **Erdberget** s innét egész Tullnig portyázott; délfelé a stájer határig, fölégetvén a többek közt **Mödlinget** is.

Stadlau.

Erdberg.

Mödling.

Gertrud azután összekelt Románnal és Bécs környéke meghódolt nekik; maga a főváros azonban nem.

Alig ment azonban Béla király vissza Magyarországra, Ottokár, a ki eddig nem mutatkozott, Románt és Gertrudot elűzte és Ausztriát, Styria egy részével elfoglalta.

1253.

Az 1253-ik évi hadjárat. Béla király ennek folytán 1253 nyarán újból táborba szállott és most **Ottokár** birtokát, Morvaországot támadta meg. A kúnok feldúlták Olmütz tájékát és a király serege is Olmütz alá szállott.

Olmütz.

A magyar és kún csapatok most innét pusztították Morva-

országot s a rémületet egész Csehország közepéig vitték, úgy 1253. hogy maga **Venczel** cseh király is, a ki pedig eddig a vele ellenséges viszonyban álló fia, **Ottokár** vereségét közönyösen szemlélte, Prága megerősítését és élelemmel való ellátását látta szükségesnek, hogy a cseh fővárost a magyarok támadása esetén sikerrel védelmezhesse. Ugyanez időben *Dániló* és *Leó* fia a lengyel *Boleszlávnal* Troppau vidékét dúlták, míg *Rasztiszláv* herceg a magyar sereg hátát biztosította a csehek ellen; azok **Trencsén** ellen induló egyik Trencsén. hadát pedig itt diadalmasan visszaverte.

Végre a pápa avatkozott bele, kinek szavára Béla abban hagyta ugyan Olmütz ostromát és seregével visszament Magyarországba, de az ügyet a pápa döntésére bízta.

A pápa, a magyar király és az időközben cseh királylyá lett **Ottokár** az 1254 május 1-én kötött *pozsonyi békében* olyképp egyeztek meg, hogy Ausztria **Ottokáré**, Styria pedig a Semmeringtől egész a Krajnáig Béla birtoka legyen, Béla király Styria kormányzójává **Guthkeled István** szlavoniai herceget nevezte ki.

A styriai hadjárat 1258-ban. Guthkeled István herceg 1258. erős kézzel vezette Styria kormányát s ez természetesen sok ellenséget szerzett neki, úgy hogy 1258 elején a stájer urak fegyvert ragadván, elűzték.

Béla király személyesen ment a lázadás megfékezésére, és 1258 július elején **Pettaut**, melyben a lázadók egyik feje, Hertnid Pettau. tartózkodott, ostrom alá fogta. De **Ulrik** salzburgi érsek megjelent Béla táborában és az ő közvetítésével a styriai ügy békés megoldást nyert.

A király most fiát, **István** ifjabb királyt, nevezte ki Styria hercegévé, de Guthkeled István, mint Styria kapitánya, oldala mellett maradt.

A cseh hadjárat 1260-ban. **Ottokár** a pozsonyi békében 1260. neki jutott Ausztriában hatalmát megállapította és most már lassankint elérkezettnek tartotta az időt, hogy a magyarok által birt Styriának megszerzésére is lépéseket tegyen. Nyílt háborút nem mert kezdeményezni a magyarok ellen, de titokban szította az elégtelenséget Styriában, sőt 1259 végén maga ösztönözte **Hardegg** **Ottó** osztrák főurat, hogy Styriába betörjön. Az **Ottokár** által, hazug hírekkel, a magyarok ellen felingerelt stájer urak általános fölke-

1260. lése következett erre be és rövid idő alatt a magyarok annyira kiszorították Styriából, hogy csak István székvárosa Pettau és néhány kisebb vár maradt birtokukban.

Béla király ép ekkor ismét a tatárok elleni védekezésre készült, akik már a szomszéd Lengyelországot dúlták; de miután azok a Kárpátokat át nem lépték, összegyűjtött hadait a fondorkodó cseh király ellen fordíthatta. A fegyverkezés mindkét részen folyt már márcziusban, de takarmány nem levén, a felek három hónapra fegyverszünetet kötöttek.

Midőn a fegyverszünet *junius 24-én* lejárt, a magyar sereg már a határon állott. A táborban voltak a király fiai, István és Béla, Fülöp zágrábi püspök, Loránt nádor, István bán, Henrik országbíró a Hedry nemzetségből; a kúnok Alpra fejedelmük alatt; Danilo halicsi király, a krakói Boleszló és még több más a tatárok által elűzött fejedelem. Ottokárt a stájerek, a sziléziaiak és Ottó Brandenburgi ögróf segítették.

Miután Ottokár hadai ekkor Laá körül még csak gyülekezőben voltak, István ifjabb király ezt kihasználva egy, 10,000 főnyi sereggel átkelt a Morván, azon szándékkal, hogy a sziléziaikat és Brunó olmützi érseknek útban levő és Pohrlitznál, Laától 4 mérföldre északra táborozó csapatait meglepje. István borús, esős időben, éjjel indult el és vezetője az utat eltévesztvén, István serege a helyett hogy Laától északra menetelt volna, *julius 26-án* hajnalban Laától délre Staatsznál érkezett meg, tehát Ottokár főserege táborának szomszédságában.

Ottokár serege rögtön fölkerekedett, de István még idején visszavonult és csak egynehány száz főnyi portyázó csapatot hagyott Staatsznál. Ottokár ekkor visszatért a Laá alatti táborba és csak a Styriát megtámadó Hardegg Ottó és még több osztrák úr, mintegy 500 lovas, maradt vissza és nekiment a magyaroknak. Ezek visszahúzódtak azon hely felé, az Ameisthal völgyben, hol a magyar főcsapat állott, mely most az osztrákokat körülfogta és mind felkoncezolta; alig néhány lovas birt elmenekülni. István a foglyokkal és a zsákmánnyal ép visszaindult, midőn jelenték neki, hogy Laá felől nagy lovastömeg közeledik. Ez Ottkár volt, ki az ameisthali ütközetről hallván, újból elindult. István azonnal arcot fordított, de csatára a dolog még sem került, mert Ottokár fáradt lovaival

támadni nem mert; nemsokára a vihar is kitört, mire úgy István, 1260. mint Ottokár haza tértek.

Időközben Ottokár hadai is összegyülekeztek és a cseh király most *julius 4-én* megindult a Morva folyó felé, melynek túlsó partján a magyar sereg állt. Mindegyik sereg majd 100,000 fő volt s azok a mai Marchegg tájékán tétlenül soká szemben nem állhattak. Ottokárnak előbb fogyott ki a türelme és az elesége s átizente Bélának: *«vagy jöjjön ő át, vagy engedje a cseheket átjönni és ülközzenek meg»*. Béla király az ajánlatot elfogadta és olykép egyeztek meg, hogy Ottokár a magyaroknak tért engedendő kissé hátrább húzódik, különben *julius 12-én és 13-án* délig fegyverszünet legyen.

Morvamező.
Kroissenbrunn.

Az első morvamezei vagy a kroissenbrunni csata 1260 július 12-én. Bizonyos, hogy Béla király elhatározása, hogy ő megy a Morván át, nem volt bölcös s talán csak azon törekvéssel menthető, hogy a király a támadás előnyét saját seregének akarta biztosítani.

Julius 12-én hajnalban megindultak a csehek, hogy az átkelő magyar seregnek helyet engedjenek. Ezek — ismét nem bölcsen — a helyett, hogy az ellenség távozását bevárták volna, szintén már azon hajnalban kezdték meg az átkelést, még pedig előbb a kúnokból képezett szárnyakkal, majd a magyar elővéddel. Valószínű, hogy mindez csak a főcsapat későbbi átkelésének biztosítására történt, de ez elhamarkodás a magyarokra végzetes következményeket vont maga után.

A magyar elővéd ugvanis gyors előnyomulásában csakhamar utólérte Ottokárnak stájerekből álló utóvédét, midőn pedig ezek visszafordulásuknál velök szemben a nagy lármával közeledő magyar elővédet, oldalaikban pedig a kúnok csapatait látták, a dolgot meg nem értve, rémületükben árulást kiabáltak; majd gyorsan csatarendbe állva, a magyar elővéddel összecsaptak. Lehet, hogy a félreértés tán kiderült volna, de a stájerek minden irányban segítségért küldtek; midőn pedig a németek és csehek lóhalálában visszatérve, a stájerokat a magyarokkal harczban állva látták, ők is, ennek következtében a kúnok is, a harczba elegyedtek.

Kifejlődött tehát a **Morvamezőn, Kroissenbrunn** mellett a nagy csata, mindkét fél akarata ellenére, tisztán csak a stájerek oktalan réműlete következtében; mert, hogy azt a magyarok áru-

1260. lása idézte volna elő, az még föltevésnek is nevetséges. Hisz a felek közül a magyar volt az, kinek a harc megkezdése érdeke ellen vala, mert hiszen a sereg még átkelő félben, tehát harczászatilag a legkedvezőtlenebb helyzetben volt; az átkelés megzavarása a magyar seregre, mely erejét a küzdő térre vonni nem volt képes, csak végzetes lehetett.

Megjelent a csatatéren nemsokára Ottokár is, és a nehéz cseh lovassággal intézett rohamának sem a kúnok, sem a könnyű magyar elővédcsapatok nem voltak képesek helyt állani; visszafordultak tehát és futásukban magukkal ragadták azon csapatokat is, melyek a Morván már átkelve, támogatásukra siettek.

Magyar és kún csapatok rohantak tehát a Morvának, mely szintén bőségesen kivette a maga áldozatait. A magyar sereg felbomlott; István, kit az ellenség körülvelt, eltűnt a csatában, sőt Bélának még halálhíret is hozták. E borzasztó zavarban Béla király, ép úgy mint a sajmelléki csatában, teljesen fejét veszttette, és azon csapatokkal, melyek még a Morva balpartján voltak Pozsony felé menekült. Itt találkozott azután a szintén szerencsésen elmenekült Istvánnal.

. A magyarok vesztesége roppant nagy volt; 18,000-re teszik a források a csatatéren maradtak, 14,000-re a Morvában elveszettek számát.

Ottokár a csata után átkelt a Morván és egész Pozsonyig nyomult elő. Itt találta Béla király küldöttét, Loránt nádort, a ki békét ajánlott. Az előleges béke olykép jött létre, hogy Béla Styriát átengedé Ottokárnak; a kibékülés és barátság megerősítésére pedig IV. Béla kisebbik fia, Béla herczeg nőül veszi Ottokár nővérének és a Brandenburgi örgrófnak Kunigunda leányát.

A végleges béke 1261 márczius 31-én Bécsben kötött meg, melyet később még Ottokár házassága IV. Béla unokájával — leánya, a későbbi szt. Margit, semmikép sem akart a kolostorból a trónra lépni — Rásztiszlav herczeg Kunigunda leányával, még szorosabb lön s Béla életében nem is zavartatott.

Béla és István küzdelmei 1264—1265.

Az «*ifjabb*» királyság intézménye nem vált be és IV. Bélát 1260. rövid időn összeütközésbe hozta Istvánnal, melynek vége fegyveres mérkőzés lőn.

A közvetlen okot az szolgáltatta, hogy IV. Béla mindjárt a morvamezei csata után a horvát-szlavon-dalmát hercezséget ifjabb fiának Bélának adta, míg István megmaradt erdélyi és kún hercegnek, atyjával közösen kormányozván. István ez állapottal nem volt megelégedve és oly külön hercezséget kívánt, «minőt a régi királyok adtak első szülöttjeiknek».

1261 őszen már szemben állanak az apa és fiú seregei, de 1261. ezúttal még a *pozsonyi kiegyezés* az összeütközést megakadályozta. István az ország keleti részét kapta, melyen teljes királyi hatalommal uralkodott.

De a viszály három év mulva újra kitört és az 1264. év június 1264. végén László vajda Béla király seregével betört Erdélybe. István a vajda ellen jeles vitézét Csák Pétert küldte, a ki a vajdát Déva Déva. mellett megverte. Ámde a király Keményfia Lőrincz vezetése alatt új sereget küldött fia ellen, egy másik had pedig felsőmagyarországi birtokait támadta meg, sőt nejét és gyermekeit is foglyul ejtette. István mindig lejobb szorult Erdélyben, míg végre már csak a Bárczaságban, Brassó vidékén fekvő Feketehalom vár nyújtott neki Feketehalom menedéket, hova néhány elszánt vitéz hívével, kik között különösen a Csákok, Baksák stb. említendők, zárkozott. Lőrincz a várat oly szoroson körülzárta, hogy annak minden közlekedése megszűnt és István végső veszélybe jutott. Ekkor Miskócz Panyit, e jeles hős és diplomata, ki Istvánnak már többször jeles szolgálatokat tett, segítette ki. Kis seregével szinteg Lőrinczhez csatlakozott, miután pedig szándékát megtudta, megtámadta; István hívei ezt látva, rögtön kitörték a várból; *Ivánfia András* a kifejlődött ütközetben leszúrta és elfogta Lőrinczet, mire serege szétveretett.

Mihelyt István kiszabadult, azonnal megindult Magyarország felé. Ütközben szétverte a tiszai sikon *Ment* kún hadát, majd *Ákos Ernye* nyitrai ispán seregét. Béla király ekkor Béla macsói herceg, *Preussel Henrik* budai kormányzó és *Héder Henrik* nádor

1264. vezérlete alatt egy harmadik sereget küldött István ellen, a ki 1265 elején a Tiszán átkelvé, már Pest felé közeledett.

1265.
Isaszeg.

A két sereg 1265 márczius elején Isaszegnél ütközött össze.

István seregét maga vezérelte, de oldala mellett voltak *Miskócz Panyit* és az Ákos Ernye elleni ütközetben súlyosan megsebesült *Csák Péter* is, továbbá *Dorogfia Sándor* szabolesi ispán és *Ivánfia András*. Ez utóbbi vágtatott elsőnek a királyi had ellen. Erős kézi tusa fejlődött ki, melyben István is többször veszélyben forgott, de végre is kivívta a győzelmet. A macsói herczeg megfutott, Hedry nádor elfogatott, Preusselt István maga szúrta le.

Most tehát már senki sem állta útját, hogy a királyt akarátának teljesítésére ne kényszerítse. De közbelépett Fülöp esztergomi érsek, és a kalocsai érsekkel együtt kibékíték a két királyt, apát és fiút. István szerencséjében nem volt elbizakodott; nem kívánt sem új jogot, sem új területet s megelégedett azzal, hogy országát, családját megtartotta, magának és gyermekeinek a trónhoz való jogát megmentette. Apa és fiú a Nyúlak szigetén, a «jó» Margit lakóhelyén találkozott, hol a békét esküvel és egyházi átok terhe alatt újból megerősíték.

István bolgár hadjárata 1266-ban.

1266. Alig állott helyre a belső béke, Istvánnak ismét fegyverhez kelle nyúlnia. Az országához tartozó kúnok közül egy csapat fölkerekedett, hogy Bolgárországba megy ki. István 1266 ápril havában egy nagyobb sereggel, melyhez IV. Béla király *Lóránt* bán alatt szintén erős hadat csatlakoztatott, utánuk sietett, az országból őket kiüzte, kincseiket és hajóikat pedig visszahozta.

Ugyanekkor a bolgárok megtámadták és dúlták a szörényi bánságot. István seregével június végével a bolgárokat kiüzvén, Bodon. maga tört be a bolgár területre és Bodont ostrom alá fogta. A várost rövid idő alatt elfoglalván, István tovább benyomult Bolgár-Vrácsa. ország belsejébe. Alvezérei közül *Márkfia Gergely* elfoglalta Vrácsa. Plevna. csát, *Miskócz Panyit* Plevnát, míg a fősereg Bulgáriát egész az ország fővárosáig, Tirmovóig dúlta. Miután pedig a magyar hadak a bolgárokat öt véres ütközetben megverték, a bolgár király, Szvent-szláv Jakab kénytelen volt Istvánnak meghódolni.

A szerb háború 1268-ban.

A horvát és dalmát határok mentén a szerbek mindinkább 1266. tömörültek és fejedelmük, **I. Uros**, magát már «az egész szerb föld királyának» nevezte. Uros az idők folyamán, kivált a tatárjárás után, magát a magyar fenhatóság alól kivonta, de sőt többször nyugtalanítá a macsói bánságot.

Béla király ezt megtorlandó, **Béla** mácsai herczegnek *István* pozsonyi ispán és több más urak alatt sereget küldött, mely a szerb fejedelmet országában támadta meg. A csata ideje és helye ismeretlen, de annál ismeretesebb eredménye, mert benne maga Uros fejedelem is fogságba esett.

A fejedelem azonban Béla királytól szabadságát a magyar fenhatóság elismerése mellett visszanyerte, Magyarország barátjává lőn, sőt fia Dragutin számára megnyerte *István* ifjabb király *Katalin* leányát.

V. István háborúi Ottokárral.

IV. Béla király, ki Magyarországot a tatárjárás iszonyú pusztításai után nemcsak helyreállította, de újból a hatalom és dicsőség magaslatára emelte, 1270 május 3-án a Nyúlak szigetén meghalt. Halála után azok, a kiknek okuk volt az új király **V. István** boszújától tartani, így első sorban *Anna* testvére, *Henrik* bán és testvérei, a németújvári grófok, *Péterfia Lőrincz* és több más főúr, **II. Ottokár** cseh királyhoz menekültek; *Anna* herczegnő magával vitte egyszersmind a családi kincseket, melyeket Béla állítólag neki adományozott.

István fölhívta *Ottokárt*, hogy a családi kincseket, mint a magyar korona birtokát, visszaszolgáltassa és a hozzá menekült urakat kiadja. *Ottokár* ezt megtagadta, mire *István* karinthiai *Fülöppel* és *Boleszló* lengyel fejedelemmel kötött szövetséget. Az uralkodók személyes találkozása Pozsonynál egy szigeten — talán a *Pötschen* szigeten — egy időre a háborút ugyan elodázta, de midőn a németújvári *Henrik* bán és a többi *Ottokár*hoz menekült

1266. urak a magyar határokon zavarokat támasztottak és Ottokár őket segitette, a háború kikerülhetetlenné vált.

1270. **Az 1270-ik évi hadjárat.** V. István király a zavargások megszüntetésére Gergelyvasmegyei ispán, Miskócz Panyit bán, Ákos Ernye bán és mások alatt sereget küldött a stájer határra, kik elfoglalták **Lembachot**, megvertek egy stájer hadat **Radegundnál**, megvívták **Fürstenfeldet**. Majd maga a király is fölkerekedett és Keményfia Lőrinczczel Ausztriát Németújhelytől Bécsig, a Dunától a Semmeringig feldúlta.

Lembach.
Radegund.
Fürstenfeld.

Ottokár ép akkor tért vissza a karinthiai Fülöp ellen intézett győzelmes hadjáratból és ha Semmering felé megy, a magyarok kezébe esik; de a dologról idejekorán értesülvén, a Wiener Wald nyugoti oldalán ment a Duna völgyébe és így a magyarokat kikerülte.

István hadát ugyan az ősz beálltával visszavezette, de úgy az osztrák-stájer, mint a morva-cseh határon kölcsönös becsapások a télen át is folytak.

1271. **Az 1271-ik évi hadjárat.** Mindkét fél a télen tovább fegyverkezett és márczius hóban a seregek már gyülekeztek a határon, melyet magyar részről Keményfia Lőrincz védelmezett.

II. Ottokár serege, mint 10 évvel előbb, a 100,000 főt megközelítette s nem kisebb szándéka volt, minthogy most Magyarország egy részét is elfoglalja. A Morva folyón ápril 10-ike körül átkelvén, elfoglalta **Dévényt** és **Stomfát**.

Dévény.
Stomfa.
Pozsony.

Majd **Pozsonynak** tartva, ápril közepén rohammal bevette a vizivárost és kevéssel utána a várat is. A lakosságot Ottokár ugyan nem bántotta. de a várost fölgyújtotta, s ez úgy tönkre ment, hogy alig maradt benne ép ház. Ottokár most hidat veretett a Dunán, e közben pedig északra fordulván, elfoglalta **Bazint**, **Szentgyörgyöt**, **Vörösköt** és **Nagyszombatot**. Majd a Vág felé tartva azon is hidat veretett és rövid ellenállás után rohammal bevette **Nyitrát**, azt szintén lángba borítván, mire hadai tovább dúltak egész a Garamig.

Bazin.
Szentgyörgy.
Vöröskő.
Nagyszombat.
Nyitra.

Ottokár ezután Pozsonyba visszatérvén, átkelt a Duna jobb partjára. Ámde ekkorra már V. István király serege is összegyülekezett, és elővéde mindjárt az átkelésnél **Csák Péter** vezérlete alatt, *május 9-én*, talán **Köpcsenynél**, megtámadta Ottokárt; de vereséget szenvedett.

Köpcseny.

A magyar sereg most **M.-Óvárnál** a Lajtha mögött foglalt **M.-Óvár.** állást; de Ottokár ennek daczára rövid harez után átkelt a Lajthán, bevette május 16-án Óvárt és **Mosonyt**, mire a magyarok a Rábeza **Mosony.** mögé vonultak, minden átjárót elrombolván.

Ottokár a Rábeza vonal megtámadását nehéznek találta, s szívesen fogadta István békeajánlatát, de miután Magyarország elfoglalt részeiről lemondani nem akart, az alkudozások megszakadtak. A cseh-német sereg visszavonult Mosonyig, midőn pedig a magyarok egy kisebb hada idáig követte, azt május 21-én **Mosony-** **Mosony.** **nál** megverte és egész a Rábezáig üldöztette.

Ottokár hadának némely részei még a Rábezáon túl is előnyomultak, de Csák Péter ezeket a **Rába** mellett szétverte, mire a **Rába.** koczká megfordult. Most a magyar hadak mentek át támadásba és Ottokár seregét egész Mosonyig üzték, vágják.

Május 22-én Ottokár hadai újból megveretvén **Mosonynál,** **Mosony.** a csehek és németek Pozsonynál a Duna bal partjára keltek át, hol a sereg feloszlott, Ottokár pedig Bécsbe vonult vissza.

A magyar hadak betörték most Ausztriába és Morvaországba és egész Bécsig, Brünnig dúlták Ottokár országait.

Az ellenség tehát az országból kiveretett és az alkudozások a magyar király pozsonyi táborában megkezdetvén, az július 2-án eredményre is vezetett. A béke alapja az volt, hogy a birtoklás a IV. Béla király alatti állapotban megmaradjon; István lemond az Anna hercegnő által elvitt kincsekről, Ottokár viszont meg nem tűri a menekülőket országaiban.

V. István a következő évben az ország több részét beutazta; egyik utazása alatt történt, hogy a Guthkeled nemzetségből származó **Joachim** tótországi bán, a hatalomra vágyó királyné beleegyezésével **László** trónörökös herceget elrabolta, és Kaproncza várába vitte. István a gyermekrabló üldözésére sietett, de útközben megbetegedvén, Budára ment és 1272 augusztus 6-án, tehát csak két évi uralkodás után meghalt.

IV. László háborúi Ottokár ellen.

István király hívei megbotránkoztak Joachim bán merényletén és ellene, valamint a felbújtó özvegy királyné ellen fegyvert

1271. fogván, midőn legyőzettek Ottokár cseh királyhoz menekültek. Ez *Egyed* mestert, a ki Ottokárnak Pozsony várát átadta, és társait különösen kegyelmesen fogadta, a mivel viszont a IV. Béla halála óta nála tartózkodó urakat sértette, kik közül a Héder nemzetségbeli *Henrik* bán, németújvári gróf, visszatért Magyarországra, szolgálatait a király híveinek följajánlván. Az özvegy királynéval tartó és most mindenható Joachim és Henrik tudták, hogy Ottokárral nemsokára a dolog háborúra fog kerülni, s hogy ez esetben Béla mácsai herceg, Ottokár sógora, nagy bonyodalmakat idézhet elő. Henrik bán ezen egyszerűen úgy segített, hogy Bélával egy izben szóvitába eredvén, fegyverrel megtámadta és összevagdalta.

1273. **Az 1273-ik évi tavaszi hadjárat.** Ottokár sógora megölése miatt mód nélkül felindult és készült a magyar háborúra; de a magyarok megelőzték. Még 1273 február havában **Csák Mátyus** bán több magyar főrral betört Styriába, Karinthiába, majd Ausztriába és Morvaországba és ott míg az ellenük jövő urakkal diadalmasan megverekedtek, egyszersmind az országot dúlták, pusztították, miközben a kúnok sokakat megöltek és fogságra hurczoltak.

Ottokár készületlen levén, mit sem tehetett, és a pápa közbenjárására a magyarok által utóbb felajánlott fegyverszünetet készségesen elfogadta.

Alattvalói azonban mit sem törődtek a fegyverszünettel és betörést betöréssel viszonoztak. Igy Preussel Wernhard fiai társaikkal a Dunán lehajóztak, meglepték és elfoglalták **Győrt**, innét pusztítva a vidéket egész a Bakonyig. **Megtámadták Németújvárt** is, de azt Bodmérfia Mihály várnagy vitézül megvédelmezte; megrohanták és fölégették **Körmendet** s még sok más helyet. A Duna balpartján osztrákok és morvák dúltak, megtámadták és bevették **Nyitrát**, de a **Ghymes** ellen intézett támadás nem sikerült; e várat Ivánkafia András megvélte.

Ellenben az Ottokár által annyira kegyelt **Egyed** mester, megszomorodván a dülásokon, melyet részben ő is okozott, visszatért és Pozsonyt újra a magyarok kezébe adta. A többi főurak is egymással kibékülvén, **Joachim** sereget vezetett **Győr** ellen. A németek elkeseredetten védelmezték a várat, de az égre **1273 június-**

ban rövid ostrom, de annál véresebb harc után a magyar király 1273. hatalmába visszakerült.

Ottokár hadjárata 1273-ban. A cseh király ezalatt folyton készülődött és szövetségeseit 1273 július 25-ikére, a magyarokat megtámadandó, Laánál találkozásra hívta föl, míg a magyarok Pozsonynál gyülekeztek s a hadaikból július végével mintegy 30—40,000 volt együtt.

A magyar sereg vezérletét **Henrik bán** vette át, s miután előbb már **Huntpázmán Achillesfia Tamás** a csehek egy csapata fölött **Marcheggnél** diadalt vívott ki, *augusztus 25-én* Ottokár seregét **Laánál** oly hirtelen és meglepőleg támadta meg, hogy maga **Laá**. Ottokár is csak alig bírta futva **Laá** várába menekülni. A magyarok a német-cseh sereget teljesen szétkergették; sőt magát **Laá** várát is megtámadták s a cseh vitézekkel annak falai alatt két teljes napon át vitézül verekedtek.

Ottokár azonban seregét csakhamar összeszedte és a **Morván** át visszavonult magyar sereget mintegy 60,000 emberrel nyomban követte.

A magyarok ily nagy erőnek nem voltak képesek ellentállani s visszahúzódtak, mire Ottokár a **Morván** átkelve, ostrom alá fogta és bevette **Pozsonyt, Nagyszombatot, Szentgyörgyöt**, velök egész **Pozsony** megyét s azt mint hódító birtokba vette.

Pozsony.
Nagyszombat.
Szentgyörgy.

Szeptember első napjaiban Ottokár régi fahídján **Dévény** alatt átkelt a **Duna** jobb partjára, rohammal bevette **Mosonyt** és **M.-Óvárt**, melyet aztán meg is erősített, majd tovább nyomulva elfoglalta **Győrt** és megszállta a **Rábca** vonalat. De itt előnyomulása határt ért; portyázó csapatai a magyarok által megverettek s német, cseh, a **Rábán** túl nem bírt tért nyerni. Ottokár tehát, miután egy ideig **Győr** alatt időzött, nyugotnak fordult és **Sopron** alá szállván, azt 14 faltörővel ostromolni kezdé. A város szívós ellenállást gyakorolt, de a várnagy, **Péter**, áruló volt és a várost feladta.

Mosony.
M.-Óvár.
Győr.

Sopron.

A cseh-német sereg már **Sopronig** is sokat szenvedett **Henrik bán Iván** fia hadától, ki **Peresztegnél** és **Lóznál** Ottokár egy-egy erősebb csapatát megverte, a **Kabold** ostromát megkisérlő csapatot pedig a vár elől rövid harc után elűzte; ugyanez még nagyobb bajt okozott Ottokárnak, midőn **Sopron** alól **Ausztriába** visszavonult, mert **Vulka-Prodersdorfnál**, a **Vulka** patak vonalán egy-

Pereszteg.
Lózs.
Kabold.

Vulka-Prodersdorf.

1273. szerüen útját elállta. Ottokár kénytelen volt nagyobb erőt alkalmazni, hogy a magyarokon áttörjön és magának utat nyisson.

Ottokár távozása után Joachim, Lóránt nádor és Egyed mes-Nagyszombat. ter visszafoglalták ugyan Nagyszombatot, megverték a csehek Detrekő. egy erős hadát Detrekőnél, be is törtek Morvaországba, de az ország kapui: Pozsony, Mosony, Óvár, Sopron, Ottokár kezében maradtak.

1273—1276. **Az 1276-ik évi hadjárat.** 1273-tól fogva majd állandóan polgárháború volt Magyarországon, melynek pedig nem országos érdek, hanem az volt döntő oka, ki kormányozzon a kiskorú IV. László király nevében? kinek befolyása legyen mérvadó s így kinek barátai viseljék az országos hivatalokat és méltóságokat? E küzdelmek néha véres ütközeteket is eredményeztek. Így össze-
Polgárdi ütköztek a két párt hívei 1274 szeptember 26-ika táján Polgárdinál, mely ütközetben Henrik bán is elesett, egyébként pedig egymást üldözték és egymás birtokait pusztították, nem gondolva azzal, hogy e harcokban legtöbbet az ország, a haza szenved.

A külviszonyok azonban kedvezőbbben alakultak. Még 1273 október havában, a mikor Ottokár még Magyarországon járt, a német választófejedelmek Frankfurtban Ottokár mellőzésével császarrá, illetőleg német királylyá választották Habsburgi Rudolf grófot, a birodalmi gyűlés pedig kimondá, hogy a császár mindazt, a mi II. Frigyes óta a birodalomtól elvétellett, nevezetesen pedig Ausztriát, Styriát, Karinthiát Ottokártól visszavegye, Ottokár pedig, mivel Cseh- és Morvaország hűbérének megerősítését kieszközölni elmulasztotta, minden birtokától megfosztassék.

A magyar kormány szívesen megragadta az alkalmat, hogy Ottokár ellen Habsburgi Rudolf szövetségét keresse, kinek viszont a hatalmas cseh király megtörésére Magyarország fegyveres erejére szüksége lévén, a magyar kormány ajánlatát nemcsak szívesen fogadta, de sőt a barátság megerősítésére és biztosítására felajánlotta Clementia leányát Endre herczeg, IV. László öccse számára. E viszonyt II. Ottokárnak sikerült ugyan rövid időre megingatni, de Joachim a szövetséget megújította s midőn Habsburgi Rudolf 1276 junius 24-én Ottokárnak hadat izent és reá a birodalmi átkot kimondta, már teljesen biztos volt arról, hogy küzdelmében a magyarok segítségre számíthat.

Rudolf szeptember hó közepén indította meg a hadjáratot, s 1276. míg ő hadaival Bécsnek tartott, a magyar király serege is fegyverkezett, hogy Ausztriába betörjön. 1276 november első napjaiban Rudolf és IV. László király seregei körülzárták Bécset. A főváros Bécs. csakhamar meghódolt, s kénytelen volt meghódolni Ottokár is.

1276 november 21-én Ottokár fejet hajtott Rudolfnak, a «*koldus tarisznyának*», mint őt előbb fenhéjazva nevezte; hűbérül kapta tőle Cseh és Morvaországot, lemondott Ausztriáról, Styriáról, Karinthiáról, Krajnáról és a többi a német birodalomtól elfoglalt birtokokról és visszabocsátotta Magyarországnak mindazt, a mit az országból még elfoglalva tartott.

A magyar határok, bár csak a következő év derekán, a régi állapot szerint ismét helyreállították.

Az 1278-ik évi hadjárat. Hogy az 1276-ik évi béke a 1278. német császár és cseh király közti ellenségeskedést el nem döntötte, csak ideiglenesen felfüggesztette, az mindenki előtt, a ki II. Ottokár jellemét ismerte, kétségtelen volt. Jól tudta ezt Habsburgi Rudolf is, és miután állása Németországban korántsem levén még biztos, jövője tisztán e küzdelem kimenetelétől függött; mindenkép arra igyekezett tehát, hogy a jó viszonyt Magyarországgal és IV. László királylyal fentartsa. E végből 1277 november 11-én Hainburgnál találkozott is a két uralkodó és szövetségüket személyesen is megerősítették. Másrészt II. Ottokár, a ki szintén tudta és érezte, hogy e küzdelem a végső lesz, mely koronája fölött is dönt, mindent elkövetett, hogy magának szövetségek útján túlsúlyt biztosítson. Megnyerte a lengyel hercegeket, köztük Boleszlót is, IV. Béla vejét; vele tartottak a Brandenburi és Meissenai örgrófok, a thüringiaiak; sőt még a magyar főurak egyikét, a II. Endre száműzött István fiának gyermekét, Endre herceget (a későbbi III. Endrét) pártoló **Henrikfia Iván** zalai ispánt is, szövetségébe tudta vonni.

IV. László király, hogy az Ottokár elleni háborúban a kellő erővel léphessen fel, a belviszályokat, melyek még folyton dúltak, áldozatok árán is megszüntetvén, országos fölkelést hirdetett. Julius végén 40,000 harczos volt már a király Győr alatti táborában, mely a Dunán átkelvén, *augusztus 6-án* Pozsony alatt táborozott. A seregben voltak: Tamás váci püspök, Csák Mátyás nádor, Guthkeled István és rokonai, köztük Bereczk, a Báthoriak

1278. őse, Baksa Simonfia György mester, a Soós család őse, Aba Finta testvére Amadé, Jákófia Jákó és András, a Sztáraiak őse, Vid László és Venczel, az Irinyi család ősei, Györkfia Dénes, a Radvanszkyak, Ivánkafia András a Forgáchok őse és még számos magyar főúr. A kúnok közül két «szék» ült fel, hogy a hadjáratban részt vegyen.

Habsburgi Rudolf azonban a seregyűjtéssel ugyancsak meg volt akadva, mert a német birodalom megbizta ugyan a hatalmas Ottokár megfékezésével, de miután most meg attól félt, hogy Rudolf válik túlhatalmassá, a segítséget, a támogatást tőle megtagadta; még saját veje, Henrik bajor herceg is inkább ellenfelét segíté, a hűségéről híres Bécs pedig fölkérte Rudolfot: «ne keverje őket bajba! engedje, hogy más fejedelmet válaszszanak, mert hiszen őt saját hívei is cserben hagyják». Így magyarázható meg, hogy Rudolf e döntő hadjáratra összesen csak 2000 pánczélos vitézt volt képes Bécsnél egyesíteni, s ha a magyarok nagy serege nem segíti, császársága igen rövid véget ér vala. Ez teszi megérthetővé a nagy örömet, melyet a magyar sereg kivonulásának hírére érzett s melyet szavakban alig tud kifejezni. «A nyelv nem tudja kimondani, a toll nem bírja leírni az örömet — írja IV. László királynak — a mit érzett, midőn látta, hogy a magyar király a római birodalom és Magyarország közös ellensége ellen oly hatalmasan sikra száll».

De lehetett is öröme, mert **Ottokár**, bár már csak Cseh- és Morvaország ura, mégis *junius 27-én* Prágából megindulván, 30,000 főnyi sereggel, melyben 8000 pánczélos vitéz volt, ment a Morva mellékére. Julius végén Ausztria területére lépve, Drossendorfot 16 napi ostrom után megvette, s így *augusztus közepén*, a mikor Rudolf Bécsben még mindig hiába várta a német hadakat és konstátálhatta, hogy a német birodalom teljesen cserben hagyta, már Laában, tehát Bécs közelében állott.

Augusztus közepén Rudolf Bécsből, IV. László király Pozsonyból megindultak a Morva folyóhoz s *Marcheggnél* egymással érintkezésbe léptek.

A magyarok támadó természete nem ismerte a nyugvást. Mihelyt az ellenséget a közelben tudta, egy 8000 főnyi magyar-kún csapat, valószínűleg László király seregének elővéde, Baksa

Simonfia **György mester** vezérlete alatt kiindult, hogy az ellen- 1278.
ség ereje és holléte felől híreket szerezzen; hozzá csatlakozott
Schenk Berthold kis osztrák csapata is. György mester *augusztus*
17-én fölverte Ottokár **Laá** alatt táborozó seregét, két napig nyug- Laá.
talanította, fogdozta kisebb különítményeit, és csak mikor Ottokár
nagy erőt vont össze ellene, hagyta el a cseheket, jó zsákmánnyal
és számos fogolylyal térvén a főszereghoz vissza. Baksa György
mester három nehéz fegyverzetű lovas cseh vitézt a királynak
ajánlott föl, a ki azokat Rudolfnak ajándékozta.

Ottokár most föl hagyott Laának már 12 nap óta tartó ostro-
mával és a Morva folyóhoz vonult, Drösing és Jedenspeugen közt
szállván táborba. *Augusztus 23-án* a magyar sereg zöme is átkelt
a Morván Marcheggnél és Rudolfal egyesült. Az egyesült hadak
most a Felső-Weidenbach folyó mögé, körülbelöl *Stilfriedig* nyo-
múltak elő. A harczó feleket most már csak a megnevezett kis
folyó, továbbá az attól északra fekvő *Dürnkrút* helység és a *Krúti*
föld nevű sik terület választotta el.

A második morvamezei, vagy a dürnkrúti csata Morvamező.
Dürnkrút.
1278 augusztus 26-án. A kúnok, követve Baksai *György mes-*
ter hada által, kikémlték a magyar-német és a cseh sereg közti
területet és megállapították, hogy az most egész terjedelmében,
tehát a nádasok is, járható és a Weidenbach akadályt nem képez.
E kémszemle azonban, mely még a magyarok átkelése napján,
vagyis augusztus 23-án ment végbe, már harczzal járt; a kúnok
ugyanis Dürnkrúttól északra összezsaptak a lengyelekkel és bran-
denburgiakkal, közülök sokat levágtak s 200 foglyot, valamint 100
német és lengyel levágott fött hoztak magukkal, ezeket kirakván a
fűben, hadd lássa a német király, hogy nem jártak hiába.

Miután Ottokár, a támadást bevárni szándékozván, táborából
nem mozdult, Rudolf a támadást augusztus 28-ára, pénteki napra
határozta.

A csata napján a hadrend a következőkép alakult: A *jobb*
szárnyat Rudolf hada képezte, az első harczzonalban az osztrák-
kokkal, a másodikban a sváb, stíriai, karantán stb. lovagokkal;
a harmadik harczzonalat és tartalékot a hosszú *Kapell Ulrik*, a
«Kapeller», mint a krónika mondja, képezte 50 vitéz lovaggal és
kiséretével. **Rudolf** a második vonalnál volt.

A magyar sereg a menet előretolt *balszárnyát* képezte, két harcvezetővel, melyek elsőjét **Csák Máté** nádor, másodikát **Guthkeled István** országbíró, a krónika «Schiltberg»-je vezényelte. A *kúnok* az egész harcvezetést megelőzve, a harc bevezetésére az ellenséget nyilharccsal voltak megtámadandók. **László** király Dürnkrúttól északnyugatra egy magaslaton foglalt állást, honnét a harczeret áttekinthette.

Ottokár serege szintén két szárnyat alkotott s mindegyik szárny három harcvezetőre tagozódott. A *jobb szárnyon* az első harcvezetőben csehek, a másodikban morvák, a harmadikban a *Dedics Milóta*, a hírneves vitéz által vezetett lengyelek állottak; a *balszárnyon* az első harcvezetőben meissenai és thüringi németek, a másodikban lengyelek, a harmadikban bajor és brandenburgi németek. **Ottokár** ez utóbbi szárnyánál tartózkodott.

A csehek ismertető jele zöld kereszt, csatalkialtása «Prága», a magyar-német sereg jelvénye fehér kereszt, csatalkialtása «Krisztus» volt.

A csata csak *reggel 9 óra* tájban és pedig a magyarok támadásával kezdődött, midőn a kúnok **László** parancsára a cseh sereget körülrajzolták és nyilakkal megdolgozni kezdték. Majd előre tört **Mátyus nádor** a magyarok első harcvezetőjével, és most karddal, lándzsával kemény tusa keletkezett, melyben maga a nádor is lebukott lováról, de Péterfia Dénes által megvédtetett. Nemsokára beleveggyültek a harcba az **István** országbíró által vezetett csapatok is, melyek együttes ereje **Ottokár** jobb szárnyhadát előbb megintgatta, majd visszavetette.

Miután a szövetségesek jobb szárnya, **Rudolf** király hada, kissé hátrább maradt, a küzdelem itt valamivel később kezdődött. **Rudolf** osztrákokból álló első harcvezetője visszanyomta **Ottokár** első vonalban harcoló németjeit, de azok csakhamar összeszedték magokat, és támogatva a mögöttük jövő és most harcvezető lengyelek által, az osztrákokat oly erővel vetették vissza, hogy azok hátrálni voltak kénytelenek. **Ottokár** most a bajor és brandenburgi vitézekkel maga vágott közbe, hogy az osztrákok fölött kivívott előnyt győzelemmé változtassa át. Ámde az osztrákokat már fölvette a **Rudolf** által a **Weidenbach** mögül előre vont második harcvezetője és a harc most újra kezdődött. A második harcvezetője elővezetése

1278. alkalmával Rudolf király lováról lebukván, a Weidenbachba esett, s hogy el ne tiportassék, magát paizsával fedezte, míg egy svájzi honfitársa, Ramszag Walter, fölemelte és ismét lóra segíté. Ez ép még kellő időben történt, hogy Rudolf a Kapeller kisedet tartalékával a hullámzó küzdelembe rohanván, Ottokárt viaszoríthassa.

Ottokár most, körülbelül *dél felé*, a jobb szárny harmadik harcvezonlát, Milóta lengyeleit akarta harcba vetni, de az már nem volt lehetséges. Mert míg itt a Weidenbach közelében Ottokár és Rudolf egymással küzködtek, *a csatát a magyarok már rég eldöntötték*. Midőn ugyanis az országbíró támadása a cseh király jobb szárnyhadát visszanyomta, György mester, bár az első roham alkalmával már megsebesült, a kúnokkal és saját — volt elővéd — csapatával a csehek és morvák támogatására előnyomuló Milótát és lengyeleit oldalba fogta; majd jobbra bekanyarodtak a többi magyarok is és *Ottokár jobbszárnya* azon időpontban, midőn Rudolf tartalékát fölhasználta, *már teljes futásban volt* Jedenspeugenen át Drösing felé.

A kúnok és a magyarok egy része most a cseheket üldöze, miközben a kúnok Ottokár táborát elfoglalták, a másik rész pedig Ottokárnak Rudolfal küzdő balszárnyhada ellen fordult.

Ottokár ezen csapatai, most már két oldalról is szorongatva, szintén futásnak eredtek és miután a magyarok őket erősen nyomták, nagy részök a Morva folyó hullámaiban veszett el. Ez volt a harc utolsó mozzanata s vele a csata véglegesen el volt döntve.

Kiemeljük, hogy az osztrák és német történétírók, kik a csata leírásánál kiváltképen saját népeiket és hőseiket tartják szem előtt — egyik-másik korlátoltságában annyira megy, hogy a Rudolf csapatánál húszszorta erősebb magyarokról csak úgy *mellékesen* emlékszik meg — a csata eldöntését Kapellen utolsó támadásának tulajdonítják. Eltekintve ama képtelenségtől, hogy egy nagy csatát, melyben 60—70,000 ember küzd, egy 50 lovasból álló csapat döntse el, hangsúlyoznunk kell, hogy a mikor Kapellen tartaléka a harcba lépett, Ottokár jobb szárnya már megverve és a csata eldöntve volt. Kapellen közbelépése *csak Rudolf különharczára* volt döntő. Ottokár a csatát még akkor is elvesztette, ha Rudolf maroknyi hada fölött győz. A főesemény nem itt, hanem Ottokár jobb szárnyán ment végbe.

Minden kétséget kizáró dolog, hogy a morvamezei csatában — aminthogy számuknál fogva másként nem is lehetett — a magyarok vitték a döntő, a főszerepet, s magyar hadak voltak azok, melyek a Habsburg dynastiát a császári trónra emelték. 1278.

Midőn Ottokár látta, hogy serege fut és a döntő csata menthetetlenül el van veszve, kétségbeesett elszántsággal vetette magát a még küzdő csapatok tömkelegébe; lovával csakhamar elbukván, az osztrákok elfogták és vad dühvel addig szúrták, vágták, míg lelkét kiadta; dühökben még ki is fosztották, sőt még ruháit is lehúzták testéről s midőn Rudolf, hallva hogy Ottokár elesett, fölkerestette, a hulla 17 sebből vérezve meztelenül feküdt a földön.

A magyarok három mértföldre üldözték a cseh király futó hadát s a harcz csak az éj beálltával szünt teljesen meg. A csehek veszteségét 10,000-re teszik; hogy mennyi volt a magyarok és németek vesztesége, nincs följegyezve, de bizonyára nem csekély volt az sem.

Másnap az üldözés még az osztrákok által a Morva mentén fölfelé, a magyarok által Laa irányában folytatott, de azután azt is beszüntették. Rudolf és IV. László Mistelbachban váltak el egymástól, miután Rudolf a magyar királynak halás köszönetét kifejezte. A magyar sereg azután tömérdek zsákmánnyal, számos fogolylyal, sok paizsszal és zászlóval — melyek később a fehérvári templom falaira függesztettek — Pozsonyon át tért Magyarországba vissza.

A hadjárat eredménye, a dicsőségtől el is tekintve, a magyarokra is kielégítő volt, mert a magyar sereg vitézsége megsemmisítette Magyarország legveszélyesebb ellenségét, a ki — mint már előbb III. Henrik és Mánuel — az ország épsége, függetlensége ellen tört. A Habsburgházbeli német császárok, egyelőre még, Magyarország függetlenségére veszedelmesek nem voltak.

A kúnok elleni hadjárat 1280-ban.

A morvamezei csata után, mely annyi babért font az ifjú király homlokára, a belzavarok újult erővel törtek ki, még pedig oly mértékben, hogy a pápa, kinél panasz panaszt ért, indíttatva 1280.

1280. érezte magát a zavarok lecsillapítására *Fermói Fülöp* püspök személyében külön követet küldeni Magyarországra. A bajok közt, melyekben Magyarország sinlődött, egyike a legnagyobbaknak a *kúnok* viselkedése volt, a kik még most is pogányok maradtak, s állandó lakóhely nélkül, nomád módon sátrakban élve kóboroltak az országban, rabolva, gyilkolva a népet, pusztítva az országot, terjesztve az erkölcstelenséget. A legátusnak a király által is támogatott kivánságára a kúnok hajlandóknak ígérkeztek mindazt teljesíteni, a mit a legátus követel, mire 1279 július 15-én Tétényben országgyűlés tartatott és az itt hozott «*kún törvényben*» határozattak meg azon rendszabályok, melyek által a kúnok ügye legcélszerűbben megoldható.

A törvény végrehajtása azonban, melyre László még országát is lekötötte, elmaradt, még pedig a király miatt, a ki egy *Edua* nevű előkelő kún hölgy hálójába kerülván, teljesen a kúnok karjaiba veté magát. Sőt még állást foglalt a pápai legátus ellen is, az általa egybehívott zsinatot meghiusítani igyekezett, midőn pedig a pápai követ őt egyházi átokkal sújtotta, a legátust elfogatta és a kúnok kezeibe adá. Erre a magyar főurak, kik a király botránys életmódján és a pápai követ ellen követett eljárásán felháborodtak, a királyt elfogták.

A kúnok a király elfogatását a pápai követ kivégzésével akarták megboszúlni, de végre is a dolog következményeitől visszariadva, 1280 februárban szabadon bocsáták. A pápa a királyt, a ki időközben szintén szabadon bocsáttatott, az átok alól feloldván, László a kún törvény végrehajtását elrendelte.

Erre a kúnok általános lázadással feleltek és vad kegyetlenkedéssel rohanván a magyarokra, a Duna-Tisza közét vérbe-lángba boríták.

Ez végre felrázta a királyt, és országos fölkelést hirdetvén, táborba szállott és *1280 augusztus elején* a kúnok ellen indult, a **Hódmező**. kik **Oldamér** kún fejedelem vezérlete alatt a **Hódmezőn**, a mai Hódmezővásárhely közelében gyülekeztek össze, hogy a király seregével szembeszálljanak.

A király előcsapatát **Borsa Lóránt** vezette; jelen voltak továbbá **Baksa Simonfia György** mester, **Györkfia Dénes**, a **Rátótok**, **Istvánfia Lőrincz**, **Izsépfia János** stb.

Borsa Lóránt hevesen rohanta meg a kúnokat, a kik 1280. vitézül védekeztek, és igen jól tartották magukat még akkor is, midőn a király főcsapata rohanta meg őket. A harcz elkeseredetten folyt már, midőn a magyaroknak új szövetségese támadt. Hirtelen nagy záporosó keletkezett, mely míg egyrészt a szél által hajtva a kúnok arczába csapott, másrészt ijjaikat, melyek húrja az esőben megereszkedett, hasznavehetetlenné tette. Már pedig ez volt a kúnok főfegyvere s így majdnem védképtelenné téve, iszonyú vereséget szenvedtek.

A megvert kúnok egy része kifutott az országból, az itt maradók pedig teljesen meghódoltak.

A hadjárat után a király visszatért Fehérvárra, de csakhamar ismét kivonult, hogy egyrészt a szökevény kúnokat, kik családjaikat itt hagyták, visszatérítse, másrészt, hogy az ország déli és keleti határain a felmerült bonyodalmakat rendezze s az év vége felé a macsói bánzágon át tért vissza.

Kisebb hadjáratok 1281—1290-ig.

A király felbuzdulása, melyet a kúnok elleni hadjáratban 1281—1290. mutatott, csak szalmaláng volt és IV. László visszaesett ismét az erkölcstelenség, a kicsapongások és tivornyak mocsarába. Az ország állapota oly nyomorúságos lőn, milyen eddig még soha sem volt — még a tatárdulás után sem, — s míg a király kúnjaival mulatott, a főurak marakodtak, ellenség dűlta a határokat, a szegény nép pedig, melyet a főurak sokszor még jobban zsaroltak, mint az ellenség, inségbe, nyomorba sülyedt, sőt egész vidékeken éhségtő pusztúlt ki.

A hadi események, melyek ez időszakba esnek, kivéve a tatárok és az osztrákok becsapásait, katonailag jelentéktelenek s nagyobbára a hatalmaskodó oligarchák küzdelmei, a királylyal, vagy a király nevében intézkedő főurak által küldött úgynevezett királyi hadak ellen, vagy még többször egymás ellen.

1281-ben Simonfia György mester, ki úgy a morvamezei, mint a hódmezei csatákban dicsőséggel harczolt, egy erdélyiekből és kúnokból álló királyi hadat vezet a macsói bánzágon hatal-

1281—1290. maskodó *Dormán* és az őt támogató bolgárok ellen. György mester «elismerésre méltó tetteket» művelt, de hogy mit, azt nem tudjuk.

Göncz.
Várgede.
Szaláncz.

Ugyanazon évben *Aba Finta* nádort László király hivatalából elmozdítja, mire a nyakas oligarcha lázadással felel. Maga a király indul megfékezésére, s elfoglalja **Gönczöt**, majd **Várgedét**, azután pedig ostrom alá fogja az abaujmegyei **Szalánczot** s ennek megvételével *Aba Finta* erejét megtörte.

1284-ben László király a Héder nemzetségbeli *Henrik fiainak*, a németújvári grófoknak, garázda hatalmát akarta megtörni és váraikat megvenni. E célból még **Albert** osztrák hercegnek, Habsburgi Rudolf fiának segítségét is kikérte, a mi azonban elmaradt. László nem is várt, hanem miután a **Henrikfiak**

Borostyánkő. vas és soproni jószágait feldúlta, **Borostyánkő** várát fogta ostrom alá, de azt nem tudta megvenni és február közepén elvonult. Erre a **Henrikfiak Pécs**et ostromolták. A király végül az év közepén a **Henrikfiakkal** kibékült.

Pécs.

A tatárok betörése 1285-ben. A tatárok törzsei közül **Nogáj** és **Telebuga** szövetkezvén, 1285 február első napjaiban a verezkei szoroson át betörték Magyarországra és Borsodon, Hevesen át Pest felé nyomultak, gyilkolván, pusztítván az egész úton. A főurak közül többen szembeszálltak a tatárok hadaival; különösen a hírneves **Simonfia György** mester, ki a tatárokat **Regécznél** és több más helyen megverte. Néhány heti kalandozás után a tatárok, megelégvén a rablást és a vereséget, Erdélyen át visszavonultak. De míg ők **Beszterczét** és **Tordát** megrohanták és elpusztították, maguk **Toroczkónál** súlyos vereséget szenvedtek, úgy hogy az egyik fejedelem **Telebuga**, csak gyalog tudott Magyarországból kimenekülni.

Regécz.

Besztercze.
Torda.
Toroczkó.

Ugyancsak 1285-ben **Simonfia György mester** egy királyi hadat vezetett a lengyel **Leszko** segítségére mazóviai **Konrád** ellen s bár maga ismét öt sebet kapott, **Konrád** hadát szétverte és **Leszko**-nak a **krakkói herczegséget** visszaszerezte.

A király ugyanez időben kún-tatár sereggel megfékezte a gyakran lázongó *szepesieket*, **Henrik bán** fiai, a **Henrikfiak**, a németújvári grófok, pedig mintegy ezer lovassal megtámadták a nyugoti határokat pusztító stájer, osztrák és sváb lovagokat, kiket **Albert** küldött az országba. A németek egy szoros tömegben támad-

tak, de a magyarok szétváltak és csak nyilaikkal, kópjaikkal lődöztek őket s a németek nagy része elhullván, kénytelenek voltak magukat megadni. Albert a nem várt eredmény folytán **Henrikfia Iván** bánnal, ki a királylyal ismét ellenkezésbe jutott, véd és daczszövetséget kötött. 1284—1290.

1286-ban be is állott a veszély a Henrikfiakra, mert IV. László velük leszámolni akarván, őket novemberben sereggel támadta meg. Iván nyílt mezőn a királyi had által megveretvén, **Kőszegre** ment, mire a király itt ostrom alá fogta, és a várat megvette; de Iván még idejekorán elmenekült. Ez idő alatt Henrikfia Miklós elfoglalta **Pozsonyt**, melyet azután Sándorfia Károly, bár a vödriczi kapu ostrománál megsebesült, a pozsony-megyei várnéppel visszavett. Kőszeg. Pozsony.

László most szintén a Duna bal partvidékére ment, de a Henrikfiak és társaik a királyi hadat a **Zsitva** mellett megverték. Zsitva.

1287-ben Albert osztrák herczeg állott a király — és nem Iván — pártjára és e czímen, mert a várbeliek be nem bocsátották, ostrommal foglalta el **Pozsonyt**, mi a királyt arra képesítette, hogy más pontokon nagyobb erővel lépjen föl. A mozgalom azonban végül ismét kibéküléssel lőn befejezve és Iván IV. László nádora lett. Pozsony.

Az osztrák támadás 1289-ben. Bárha németujvári **Henrikfia Iván** a királylyal kibékült, evvel a Henrikfiak ügye még nem volt elintézve, sőt Iván, ki a királylyal már kétszer is sikerrel daczolt, most lett még csak igazán úr! nagyobb a királynál. Mivel pedig Albert osztrák herczegnek folyton voltak panaszai Iván ellen, ez a király beleegyezésével és vele szövetségben 1289 ápril végén 15,000 főnyi sereget gyűjtött össze Traiskirchennél, hogy Iván és testvérei hatalmaskodásának útját vágja.

Albert Németújhelynél kelt át a Lajthán és május 4-én ostrom alá fogta **Nagy-Martont**. Már 10 napja folyt az ostrom, midőn Iván egy kisebb haddal a várban viaskodó testvérei, **Mihály** és **Simon**, segítségére a várhoz közeledett; szándéka az volt, hogy a németeket a táborból kicsalja, s míg ő őket a mezőn foglalkoztatja, addig testvérei a tábor és ostromszereket elfoglalván, az ostromot megszakítsák. A németek azonban gyanították a csejt és csak egy rész ment ellene, a többi a táborban maradt. Iván, terve nem sikerülvén, s mivel Albert alkudozásról hallani sem akart, Iván a vár Nagy-Marton.

- 1281—1290. alól távozott, a testvérek pedig másnap május 15-én a várat feladták.
- Szent Margaréta (Majád). A németek most **Szent-Margaréta** vagy **Majád** (a Fertő mellett), Guthkeled Miklós bán várát vették meg, majd utána **Sopron**. Ezután megtámadta és felgyújtotta Albert Aba Lőrincz **Nyék** nevű várát s azt olykép elpusztította, hogy falai sem maradtak ; utána következett **Kabold**, mely önként hódolt és **Rohoncz**, mely nyolcz napig állott ellen, majd **Pinkafő** és számos más, hír szerint 36 kisebb-nagyobb hely. Albert azután átment Moson megyébe és több napi heves ostrom után bevette **Magyar-Óvárt**. De itt azután serege felmondta a szolgálatot és Albert kénytelen volt Ausztriába visszatérni, László pedig a Henrikfiakkal újból kiegyezett.
- M. Óvár. Őszszel azonban Albert újból visszatért és *szeptember 29-én* megszállta és ostrom alá fogta **Kőszeget**, mely hosszadalmas, belül az Ivánhoz hű várnép, kívül maga Iván által élesztett küzdelem tárgya lön. A király, bár a közelben állott seregével, minden rábeszélésre sem volt hajlandó Iván várát megsegíteni, mire Kőszeg egy havi ostrom után *november 1-én* szabad elvonulás föltétele mellett capitulálni volt kénytelen. Albert karácsony táján még harmadszor is betört és elfoglalván Miklós várát **Szent-Videt**, nagy zsákmánnyal visszatért.
- Kőszeg.
- Szent-Vid.

Az ország legnagyobb része felzúdult IV. László király hazaelenes politikája és káros tétlensége miatt, de mivel még mindig voltak neki is hívei, ez csak új polgárháborút okozott s kárát csak az ország vallotta. A pápa ismét legátust küldött, hogy a királyt a jobb útra térítse. László azonban mindezzel nem gondolt, csak kúnjaival mulatott, míg végre ép ezen kedvencei körében érte el végzete. 1290 július 10-én a kúnok megbízott emberei, Árbocz, Törtel és Kemencse, IV. László királyt Körösszegen éjjel sátrában meggyilkolták.

III. Endre háborúi.

IV. László halálával az eddig mindenki által mellőzött velencei **Endre**, II. Endre száműzött István fia és neje Morosini Thomasina gyermeke, az egyetlen még élő Árpád nemzetségbeli

férfit került, bár több viszontagság után a magyar trónra. Ennek birtoklása azonban nem volt békés és számos követelő állván elő, koronája megtartásáért küzdenie kellett. Háborúi is kizárólag csak ebből származtak.

Az Albert elleni hadjárat 1291-ben. Az első, a ki 1291. IV. László halála után III. Endrét s Magyarországot megtámadta, a «*hálás*» Habsburgi Rudolf volt, az, ki trónját, állását egyedül csak a magyaroknak köszönhette. És ugyanezen Rudolf, a ki a veszély idején a magyar királyság árnyékában meghúzódott, László halála után Magyarországot, a II. Frigyes által a tatárjáráskor állítólag szerzett jogon «*mint német birodalmi hűbért*» Albert fiának «*adományozta!*» Szinte bámulatos, hogy e különben jeles király abbéli törekvésében, miszerint házát minden módon emelje, még ily jogtalan, teljesen légből kapott eszközökhöz is képes volt folyamodni. Még csodálatosabb, miszerint azt komolyan hitte, hogy Magyarország, mely egy III. Henriket, Mánuelt, Ottokárt, vissza tudott utasítani, a kik pedig nagy erőfeszítések és kivívt győzelmek alapján emelték igényeiket, az önmaga által teremtett német király szavára fiának meg fog hódolni.

Albert különben kétségtelenül a legveszedelmesebb ellensége volt III. Endrének. Már bírta a németújváriak elleni hadjáratból az ország nyugoti határait s mögötte állott Ausztria, esetleg a német birodalom.

Endre nem is késett fegyverkezni. Már 1291 márcziusban Mosonba ment és visszavette **Magyar-Óvárt** s fölhívta Albertet, **M.-Óvár.** hogy az ország többi várait és területeit is szolgáltassa a koronának vissza; miután pedig Albert ezt megtagadta, Endre a fehérvári székesegyházban kibontá a zászlót, mely alá az ország főurait, nemeseit összehívta.

A seregben Lodomér és János érsekek mellett ott voltak majd az összes számbavehető főurak, számos fegyveres vitézzel, összesen mintegy 80.000 fegyveres. A sereg Győrön át a Lajtha mellé vonult föl és *július 13-án* az osztrák határt átlépte. Elsőnek **Rohrau** kényszerítettett a meghódolásra, a Duna mellett pedig **Rohrau. Petronel**; majd Endre király sátorát Kl. Neusiedl mellett ütvén **Petronel.** föl, a Duna és Németújvár közti területet behódoltatta.

1291. Augusztus első napjaiban a magyar sereg tovább nyomult elő Bécs felé s míg a király Schwechatnál ütött táborát, a magyar csapatok Bécs környékét pusztították és magát a várost is többször megrohanták. Albert 3000 főnyi hadával bent szorongott és csak kisebb csapatok mertek kijönni, a magyarokkal egy-egy lándzsát törni, mit a bécsi polgárok a falakról néztek. Majd III. Endre is Bécs alá szállott és annak külvárosait felgyújtatá.

Erre már kitört Albert egész hada és *augusztus 10-ike* táján véres ütközet fejlődött ki; az osztrákok megverettek és vissza menekültek a városba.

Ezalatt a magyarok a Duna bal partján is támadásba mentek Pozsony. át és több helyet visszavettek, magát **Pozsonyt** is ostrom alá fogván.

Augusztus 20-án végre megindultak az alkudozások; a magyar sereg ezalatt visszavonult a Lajtha mögé. Augusztus 26-án létrejött a béke, melyben Albert a magyar koronára való igényeiről lemondott és a várakat visszaadta. Két nap múlva a fejedelmek személyesen is összejöttek és a békét esküvel erősítették meg.

1292—1296. **A Martell Károly hívei elleni hadjárat 1292-ben és 1296-ban.** Mária nápolyi királyné, IV. László testvére, 1292 január 6-án a magyar koronára való igényéről fia Martell Károly javára lemondott s Magyarországra készült, hol a múlt évi hainburgi béke értelmében lerombolt várai miatt bosszús **Henrikfia Iván**, németújvári gróf volt első és leghatalmasabb párthive. A fölkelés a Duna bal partján és a nyugoti határon, a németújváriak hatalmi körletében, újra kitört. Henrikfia Miklós, elfoglalta Pozsony. **Pozsonyt**, melyet azonban *Csák Péterfia Mátjus*, pozsonyi ispán, királyi főlovászmester, a később oly híres Trencsényi Csák Máté, Vörös Ábrahámmal visszavett, Iván pedig, valamint a Brebiriek, midőn III. Endre Horvátországba sereggel ment, egyelőre félreálltak. De midőn a király, ki a békét helyreállítottnak vélte, csekély kísérettel visszafelé indult, Iván a királyt augusztus 4-ike táján **Ivánics**on meglepte és elfogta, s csak három hónapi fogság után bocsátotta szabadon. Miután azonban a tulajdonképeni trónkövetelő, Martell Károly, hívei támogatására mit sem tett, a béke ideiglenesen helyre állott.

De már 1295-ben a Brebiriek ellen kellett Endrének küz-

denie, 1296-ban pedig nagy sereggel indult a Henrikfiak ellen. 1292—1296. Szeptember 21-én ostrom alá fogta a király **Kőszeg** várát, melyet **Kőszeg** csak több heti ostrom után, midőn Albert is — kinek Endre Ágnes leányát nőül vette — segítségére jött, tudott megvenni. A király ezután **Sümeget** fogta ostrom alá, melyet Henrikfia Miklós védel- **Sümege**. mezett, míg Iván kívülről támogatta. A hadjáratnak az ősz vetett véget.

Időközben Martell Károly meghalt és igényeit fiára, a hét éves Róbert Károlyra hagyta.

A magyarok részvéte a göllheimi csatában 1298 1298. **július 2-án.** Habsburgi Rudolf halála után nem fia Albert osztrák herceg, hanem Nassaui Adolf választott német császárrá. Miután a németek tőle elidegenedtek, 1298 elején Albert jónak látta, hogy a császári korona elnyerését megkísérelje. A választó fejedelmek többségét és a német főurak szövetséget megnyervén, Endrét is támogatásra hívta föl. Endre **Miklós** fia **Demeter** mestert rendelte ki a távoli hadjáratra egy kisebb haddal; a magyarok a Rajnán átkelve, a **Göllheim** mellett július 2-án vívott döntő küzdelemben **Göllheim**. derekasan segítették Albertet. Nassaui Adolf a csatában elesett és Albert német császárrá lön. A magyarok tehát a Habsburg dynastia második tagját is segítették a német császári trón elnyerésében.

Az Anjouk támadása 1300-ban. Magyar párthívei 1300. ösztönzésére II. Károly sicíliai király elhatározta, hogy unokáját **Róbert Károlyt**, Martell Károly fiát, a magyar trónra való igényeinek megszerzésére sereggel küldi Magyarországra, ki Brebiri Györggyel 1300 augusztus elején, nem ugyan sereggel, hanem csak kevés kísérvél, Spalatóban csakugyan partra szállott.

Róbert Károly híveivel magyar földön volt tehát már s úgy az ő pártja, mint Endréé erősen készültek a hadjáratra. Az idő azonban már kedvezőtlen volt s Endrének azonkívül anyja halála után bekövetkezett búskomorsága és betegsége a hadjárat megindítását megakadályozták.

A következő év január 14-én III. Endre meghalt és e körül- 1301. mény a dolgoknak más fordulatot adott.

III. Endrében Árpádnak Magyarország fölött több mint 400 év óta uralkodó nemzetsége kihalt.